

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Hakemli Dergi

Review of the Faculty of Divinity

Atatürk University

Yıl: 2003

Sayı: 19

Atatürk Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi - 25240/ERZURUM

Tel: 0442.2360951

Fax: 0442.2360953

e-mail: erilfak@atauni.edu.tr

İSLÂM DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE “HER YENİLİK BİD'ATTİR” HADİSİNE YAKLAŞIMLAR

Yrd.Doç. Dr. Muhammed YAZICI *

ÖZET

Hz. Peygamber, dinin özüne aykırı olan ifade ve uygulamalara şiddetli bir şekilde engel olmağa çalışmış, “dinin özünün ve aslı hüviyetinin korunması” hususunda hassasiyet gösterilmesini inananlara emretmişti. Bu hususta o, “İşlerin en kötüsü, sonradan ortaya atılan şeylerdir. Her yeni şey bid'attir, her bid'at sapıklıktır” buyurarak Müslümanları uyarmıştı. Hz Peygamber'in yenilikler konusunda yaptığı bu ikazlar, çağlar boyunca İslâm toplumu üzerinde büyük tesirler meydana getirmiş ve büyük tartışmalar ortaya çıkarmıştı. “Acaba her yenilik mi sapıklıktı? Yoksa her yenilik değil de sadece dinsel boyuttaki yenilikler mi sapıklıktı?” Bu tartışma, çağlar boyu devam edip günümüze kadar geldi. İşte biz, bu makalemizde bu tartışmaya ışık tutacağız.

Anahtar Kelimeler: Bid'at, Muhdesât, Kül Kelimesi, Râsihûn, Küllî kaide.

---

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı.

ABSTRACT***The Approachs to the Hadith : "Every New Thing is Innovation" in Islamic Tradition of Thought***

The Prophet had tried to prevent to the expressions and practices which contrary to the religion's essential very strongly. He had ordered to his believers, having been pointed out sensitivity about prevent to essential of religion and its original identity. In this respect, He had warned Muslims, saying "the worst of the actions is thing which brings out later. Every new thing is innovation. Every innovation is perversion." These warnings which the Prophet pointed out about the innovations had effected on Islam society and had brought out many argument during the ages.

The question is that : "whether, was every innovation perversion or not every innovation only the innovations in which religious diversion was perversion?" These arguments have continued for ages and come up to now. In this study, we will light up to this argument.

Key Words: *Innovation, Muhdathât (The things which bring out later), The word kull, Those who are deeply rooted in knowledge, the Complete Rule.*

1. GİRİŞ

Gönderildiği insanlara her konuda “**örnek** ve **model**” olarak sunulan Hz. Peygamber¹ getirdiği yeni din ile, onların bütün davranış ve hareket tarzlarını, “**daha önce olan**” dan farklı şekilde dizayn etmekle Allah tarafından görevlendirilmiş ve kendisi, “**inanana yeni bir yaşama biçimi kazandırmak**” la emrolunmuştur. O'nun Allah katından getirdiği din, gerek inanç, gerek ibadet gerek ahlâk ve gerekse sosyal yaşam açısından insan hayatının her alanını kuşatıcı bir mahiyet arz etmektedir. Bu özelliğinden dolayı da İslâm dini, “**en son ve en kâmil din**” olma hüviyetini taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle İslâm dini, insanın, hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı her türlü temel ilke ve prensipleri bünyesinde barındırmaktadır. Kısacası İslâm Dini, her açıdan mükemmel bir din olup, hiçbir yönden noksanlığı olmayan bir dindir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de bizatihi Allah tarafından bize bildirilmektedir.²

Öte yandan İslâm Dini'nin bu mükemmeliyeti, beraberinde bir özelliğini daha ortaya koymaktadır : **Ziyadeliği** (dine yapılan eklemeleri) **kabul etmeyişi**... İşte İslâmiyet'in bu temel iki esprisinden (yani “ziyade ve noksanlığı kabul etmeyişi”nden) dolaydır ki, Hz. Peygamber, dinin özüne aykırı olan ve dinde yer alması kesinlikle mümkün olmayan ifade ve uygulamalara, hayatının her safhasında engel olmuş, dinin safiyeti ve özünün korunması hususunda Müslümanların toplum hayatında ortaya çıkan ve Allah'ın istediği dinsel yaşantının aksi olan tavır ve hareketlere karşı direnc gösterilmesini Ashabına sıkı sıkıya tembih etmiştir. Böylece

¹ el-Ahzâb (33), 21.

² el-Mâide (5), 3.

Resûlullah, tıpkı diğer yasaklarda olduğu gibi, **“dinin özünün ve aslı hüviyetinin korunması”** hususunda da hassasiyet göstererek şiddetli uyarılarda ve vurgulamalarda bulunmuştur. Yani hadiste geçen ifade biçimiyle **“bid'at”** hususunda insanların çok hassas olmalarını onlara emretmiştir.

Hız, Peygamber'in bid'at hususundaki bu şiddetli uyarılarına muhatap olanlar, kuşkusuz ki Sahâbe nesli dediğimiz Peygamberimizin birinci kuşakta yer alan yakın çevresindeki insanlardı. Bu insanlar, Peygamber'den aldıkları bu uyarıları daha sonra kendilerinden sonraki ikinci ve üçüncü kuşakta yer alan insanlara aynı titizlik ve hassasiyet içerisinde aktarmışlardı. Kendilerini **“Tâbi'in”** ve **“Etbâ'ü't-Tâbi'in”** olarak isimlendirdiğimiz bu ikinci ve üçüncü kuşak nesil, bid'ate karşı aşırı derecede hassâsiyet gösteren örnek bir nesildi. Özellikle bu üç nesil arasında, **“Hadîsçiler”** diye nitelendirilen şahıslar, Resûlullah'ın fiil, söz ve sessiz onaylarına (takrirlerine) sıkı sıkıya bağlılık göstererek dikkatle kaydediyorlar ve onların muhafazasına şiddetle gayret gösteriyorlardı. Bu zatlar, sadece **“Sünnet”** i koruma görevini üstlenmekle yetinmeyip, aynı zamanda, **“sünnette bulunmayan yeni şeyler”** e karşı durmayı da adeta kendilerine görev saymışlardı. Bundan ötürüdür ki Hadîsçiler, **bid'atlere** karşı olan bu hassasiyetlerini, ilk defa **“dinden sapma”** ve **“cehennem'e açılan kapı”** şeklindeki vasıflamalarıyla ortaya koymuşlar ve her **“yeni”** ve **“ilâve şeyler”** e karşı durarak duruşlarını netleştirmeğe ve bu oranda da sertleştirmeğe başlamışlardı. Nitekim bu kişiler, hem bid'at kavramını yeniden temellendirip tanımlamağa çalışmışlar, hem de **“bid'at belirten davranışlar”** ı sistematize etmeğe çalışmışlardı.³

³ Masud, Muhammed Khalid, “The Definition of Bid'a in the South-Asian Fatâwâ Literature”

Şu halde bid'at probleminin doğmasında, Müslümanların ilk üç neslinin yaşadığı dönem, bu problemin iyice anlaşılması için önem arz etmektedir. Konu ile ilgili kapsamlı araştırma yapılacak olursa, **“sistemli bir şekilde bid'atlerden nefret etme ve reaksiyon gösterme tavrı”** bu dönemlere rastlamaktadır. Zira **“bid'at”** ve **“muhtes”** gibi kavramlar, özellikle bu üç dönemde çok korkunç gösterilerek **“kötüleyici anlamlar”** yüklenilmeğe ve **“yeni”** olan şeylere karşı genel hoşnutsuzluğa işaret etmek üzere, kin ve düşmanlık ile benzer anlamda anlaşılmağa başlandı.⁴ Fakat burada hemen şunu da vurgulamak gerekir ki, bid'at kavramının daha açık ve net hale getirilişi daha ziyade birinci dönem değil de sonraki iki döneme bırakılmıştır.⁵ Şu halde, bid'atlerin oluşma safhası ilk dönem olduğu gibi, onlara bilinçli ve sistemli bir şekilde karşı olma da yine ilk dönemlerde ortaya çıkmıştır.

İlk üç kuşaktan sonra İslâm toplumu içinde bid'atlerle ilgilenen bir zümre oluşmuştu. Bu zümre, ilmiye sınıfından olan ve kendilerine **“Fukahâ”** denilen **“İslâm Hukukçuları”** idi.⁶ Bunlar, tarih boyunca, **“İslâm Dini'nin ibadet nevî ve şekillerine yabancı unsurların karışmaması, Resûlüllah'ın tebliğinin aynen muhafaza edilmesi”** ve dolayısıyla **“İslâmiyet'in müessiriyet ve bekâsının sağlanması”** yolunda son derece titizlik gösteren ve **“ibadet sahasında, fiil veya terk şeklinde icat edilecek her şeyin, gayr-i meşrû olacağı”** na meyleden

Annales Islamoloquques, sy. 27 (Cairo, 1993), s. 55.

⁴ Gürler, Kadir, “Bid'at Kavramı Üzerine”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* (<http://www.dinbilimleri.com>), yıl: 3, sy. 1 (Ocak/Şubat/Mart 2003), s. 59-60.

⁵ Talbî Muhammed, “Bid'atler”, çev. Mehmet Şimşek, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII (1978), s. 448.

⁶ Rispler, Vardit, “Toward a New Understanding of the Term Bid'a” *Der Islam*, c. 68, sy. 2 (Berlin, 1991), s. 328.

kişilerdi.⁷ Zira, avam tabakasının bid'atlere karşı duracak ilmî nüfuzu yoktu. Bunların karşısına ilmin ve ilim ehli kişilerin dikilmesi gerekmektedir.

İlk devirlerde bid'ate karşı ortaya konan bu aşırı hassâsiyet, daha sonraki devirlerde de devam etti. Öyle ki, **Muhammed Halid Mes'ud**'un tespitlerine göre, *Müslümanların bu davranışlarına bakan Batılı bilim adamları bid'ati, "Müslümanların her yeni şeye itirazı" şeklinde değerlendirmişler, hatta bıçak, kaşık gibi günlük hayatta kullanılan şeylere bile karşı çıkıldığını zikretmişlerdir. Meselâ, Müslümanların bu tavırlarını gözlemleyen batılı bilim adamlarından Bernard Lewis gibileri, bid'ati "dinsizlik" olarak tanımlamışlardı. Ayrıca, Ignaz Goldziher de bu düşünceyi, "Müslümanların tutuculuğu" nu referans göstererek delillendirmeğe çalışmıştı.*⁸

Fakat bu anlayışın karşı tarafında bir anlayış daha gelişmeğe başlamıştı ki, o da **"yeni fikir ve davranışları geliştirme"** gayretinde olan veya başka bir ifadeyle **"bid'atler (yenilikleri) ile dinin emirlerini uzlaştırma"** maksadı güden anlayıştı. Bu gerçeğin farkına, daha H. II. y.y.'daki fakihler varmışlardı. Zira, **"yeni ve gelişen durumların, eski durum ve ortamlara uygun olmadığı"** bir gerçektir. İşte bundan dolaydır ki, yeni sınıflandırmalar geliştirme ve yeni anlayışlar ortaya koyma zorunluluğu kendini iyice hissettirmeğe başlamıştı. Ne var ki H. III. / M. IX. y.y.'dan itibaren **"içtihat kapısının kapandığı"** kanaati de iyice yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu kapının kapandığını kabul etmekle birlikte, İslâm toplumunda sıkıntılar baş göstermiş, bid'at mefhumuyla, **"zamannın yeniliklerine ayak uydurma ve İslâm açısından sakıncalı"**

⁷ Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi*, 2. bs., Damla Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 153.

⁸ Masud, a. g. e., s. 55.

olmayan şeylerin arasını uzlaştırma” arasında oldukça güç durumlar ortaya çıkmıştı. Bu sıkıntının baş gösterilmesiyle birlikte, bid'at literatüründe ve bid'at sınıflandırmalarında farklılıklar zuhur etmişti.⁹

Tarihte bulunan bu iki tür farklı bid'at algılamalarının, günümüzde de aktüelliğini ve güncelliğini koruduğu için biz de bu meseleye kısa da olsa bu makalemizde parmak basmayı amaçladık ve bid'at hususunda öteden beri var olan bu iki kutbun anlayışlarını gözler önüne sermeğe çalıştık. Çalışmamız, on üç-ön dört asırdan beri var olagelen bu çok boyutlu ve derin tartışmayı tespit etme çalışması niteliği arz etmektedir. Elbette ki konu ile ilgilenenler için bu çalışmanın oldukça dar hacimli olduğu tarafımızdan bilinmektedir. Fakat öyle de olsa bu çalışmamız, diğer çalışmalarla birlikte bir bütünün parçası olma ve konuya bir nebze de olsa ışık tutabilme gayreti içindedir. Bundan dolayı asıl konumuza geçmeden önce bid'at kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için, kelimenin kısa bir anlam alanına değinmekte fayda mülahaza etmekteyiz.

2. BİD'AT KAVRAMININ ANLAM ALANI

2. 1. (B-d-') Kökünün Sözlük Anlamı

Bid'at kelimesinin kökü ve türevleriyle ilgili olarak verilen birtakım etimolojik bilgilere dayanılarak denilebilir ki, hem (b-d-') kökü ile hem de türevleri olan kelimeler ile alakalı olan anlamlar, sözlüklerde yedi kalıpta ortaya konulmakta ¹⁰ ve anlam olarak **“ne yaratılış, ne bilgi ve ne de konuşma yönünden daha önceden herhangi bir benzeri ortaya konulmuş olan bir şeyi yaratmak, inşa**

⁹ Rispler, a. g. e., s. 328.

¹⁰ Bu kalıplar, Arap Diline ait sözlüklerde sırasıyla şöyle sıralanmaktadır : 1- Bedi', 2- Bed', 3- Bid', 4- Ebde'a, 5-Bedde'a, 6- Tebedde'a, 7- İstebde'adır.

etmek” “eşi ve numunesi olmamak” “yeni ve hadîs olmak” “tam ve kâmil olmamak” “her şeyden önce var olmak” “gerek kötülükte, gerek hayırda ve gerekse şerde en zirve noktada olmak” “bâtil olmak” “mevcut olan durumun dışında olmak” gibi birtakım izahlara yer verilmektedir.¹¹ Ayrıca bid'atin kök ve türevlerine ait manaların sözlüklerde bu kadarla sınırlı olmadığını, kavramın, asıl manasıyla direkt alakalı olmayan diğer manalarının da zikredildiğini burada zikretmekte fayda vardır.¹²

2. 2. Bid'at Kavramının Kavramsallaştıktan Sonra Kazanmış Olduğu Anlamlar

Bid'at kavramı, zamana göre, değişerek farklı şekillerde algılanmış, gerek Selef ve gerekse Selef'ten sonra gelen hadîs, fıkıh ve usûl âlimlerince bid'ate değişik yaklaşımlarda bulunulmuştur. Bu değişik görüşler ve izahlar, bid'atin daha iyi anlaşılmasına yardımcı da

¹¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, nşr. Muhammed el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî, Müessesetü'l-'A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1988, II, 54-55 ; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Lüğa*, Dâru Sâdir, Haydarâbâd, 1345-1351, I, 245 ; el-Cevherî, *es-Sihâh : Tâcü'l Lüğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, nşr. Ahmed 'Abdülğafûr 'Attâr, Matâbi'u Dâri'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Mısır, tsz., III, 1183-1184 ; Ahmed b Fâris, *Mu'cemü'l-Lüğa*, nşr. Züheyr 'Abdülmuhsin Sultân, 2. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986, I, 118 ; er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğarîbil-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 50 ; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1986, VIII, 6-8 ; Ebü'l-Bekâ, *Külliyâtü Ebi'l-Bekâ*, Dârü't-Tıbâ'ati'l-'Âmire, Mısır, 1253, s. 98 ; et-Tehânevî, *Keşşafü Istilâhâti'l-Fünûn*, nşr. Mevlevî Muhammed Vecih-Mevlevî Abdülhak-Mevlevî Ğulâm Kâdir, Kalküta, 1862, I, 133-135 ; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, nşr. 'Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, Matba'attü'l-Hayriyye, Mısır, 1306, V, 270-272 ; Âsim Efendi, *el-Okyânusü'l-Basîl fi Tercemeti'l-Kâmüsü'l-Muhîl (Kâmûs Tercümesi)*, Matba'attü'l-Osmâniyye, İstanbul 1305, II, 542-543.

¹² Bid'atin kök ve türevleriyle ilgili olan bu “ikincil manalar” ile “literatürümüzde kavramlaşmasından sonra kazanmış olduğu gerçek manalar” arasında nasıl bir ilginin olduğunu merak edenler, konuyla alakalı olan doktora tezimize müracaat edebilirler (Bkz. Muhammet Yazıcı, *İbn Teymiyye'nin Mecmû'u Fetâvâ İsimli Eserinde Ehl-i Bid'at Firkalarına Bakışı* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1998, s. 56-60).

olmuşlardır. Burada hemen şunu vurgulamak gerekir ki, Kur'ân ve Hadîste kesin ve net çizgilerle etrafı çizilmiş bir bid'at tarifi bulunmamakta ve sanki ümmetin anlayışına bırakılmaktadır. Naslarda bid'atin mahiyeti konusundaki bu esneklik, kanaatimce ümmet için bir hayır vesilesi olmuştur denilebilir. Zira, eğer kesin bir hüküm bulunsaydı, o zaman muhtemelen bu denli zengin bilgi kaynağı ve farklı görüşler elde edilmeyecekti. Nitekim, Peygamber'in sert uyarılarına muhatap olan Müslüman din bilginleri, dinin, özünü korumak ve dışardan gelecek yabancı unsurlara karşı durmak için, bid'atlere hassasiyet göstermişler, dinî yozlaşmaların ve sapmaların önüne geçmek için, dinsel bir temele oturmayan yabancı unsurlara / bid'atlere engel olmağa çalışmışlardır. Bunu yaparken de en güzel mücadele yolu olan eser vücûda getirmek suretiyle refleks göstermişlerdir.¹³

İslâm bilginleri, yazdıkları bu eserlerde pek çok tarifler ortaya koymağa gayret etmişlerdir.¹⁴ Bu tariflerde, bazıları bid'atin sınırlarını oldukça geniş tutarken, diğerleri ise oldukça daraltmışlar,¹⁵ neticede, **"bid'atin dindeki anlamı"** üzerinde ilim adamları arasında derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.¹⁶

Bizler, şimdiye kadar yapılmış olan bu bid'at tariflerine baktığımızda, hem geniş kapsamlı bid'at tariflerine, hem de dar kapsamlı bid'at tariflerine rastlayabilmekteyiz. Bu konu hakkındaki

¹³ Bu konuda ortaya konulan kaynaklar hakkında bilgi sâhibi olmak için bkz. Yaran, Rahmi, "Bidat", *DİA*, V, 129-131.

¹⁴ el-Ğâmidî, Sa'id b Nâsir, *Hakikatü'l-Bid'a ve Ahkâmühâ*, 3. bs., Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1994, I, 253.

¹⁵ Yaran, "Bidat", *DİA*, V, 129 ; Havvâ, Sa'id, *el-Esâs fi's-Sünne*, trc. M. Ahmet Varol - Orhan Aktepe - Abdurrahman Ali Ural - H. Ahmet Özdemir - Recep Çetintaş, Aksa Yayın-Pazarlama, İstanbul 1991-1992, V11, 499.

¹⁶ Yaran, "Bidat", *DİA*, V, 129 ; Havvâ, a. g. e., VII, 504.

tartışmalar oldukça uzun ve karmaşıktır. Fakat biz burada mümkün olduğunca bu görüşleri özetlemeğe gayret edeceğiz :

2. 2. 1. GENİŞ KAPSAMLI BİD'AT ANLAYIŞLARI

Bu anlayış tarzında bid'ate, **“yalın sözlük anlamından çıkarılan mana”** yüklenmiş olup, **“en genel manadaki bid'at”** i¹⁷ ifâde eder. Dolayısıyla bu anlayış biçiminde, bid'atin anlam alanına, **“sadece ibadet alanında değil aynı zamanda âdet alanında da ortaya konmuş olan her türlü dinî olmayan şeyler”** de girmektedir. İfâdeyi daha netleştirerek söylersek diyebiliriz ki, **“geniş kapsamlı bid'at anlayışı”** nda bid'atin tarifi içine **“dinî mâhiyette sergilenen amel ve hareketlerle birlikte, gündelik hayatta, Hz. Peygamber'den sonra ortaya atılan tüm âdetler, yaşayışlar uygulamalar ve doktrinler”** de girmektedir. Bu anlayışa, fıkıhçıların izahlarında ve açıklamalarında rastlamak mümkündür. Nitekim onlar, bid'atin kavramsal anlamını geniş tutarak, **“sonradan ortaya çıkan her yeniliği”** bid'at kavramı içine sokmuşlar, ¹⁷ ondan sonra da bid'atleri güzel ve çirkine ayırmışlardır.

Bid'ati geniş kapsamıyla düşünenler, başta İmâm eş-Şâfi'î olmak üzere, **Hanefilerden** İbn 'Âbidîn, **Şâfi'îlerden** el Gazâlî, 'İzzeddîn b. 'Abdisselam, en-Nevevî (v. 676/1277), **Mâlikîlerden** Şehâbeddin el-Karâfi, ez-Zürkânî (v. 1122/1710) **Zâhirîlerden**, İbn Hazm gibi önemli simalar zikredilebilir. ¹⁸

Bunların yaptığı bid'at tariflerini kısaca şöyle açıklayabiliriz :

¹⁷ Yaran, “Bidat”, *DİA*, V, 129 ; el-Birgivi, Muhammed b. 'Ali, *Tarikat-i Muhammediyye*, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul 1307, s. 9 ; el-Leknevi, 'Abdülhayy, *Dünden Bugüne İbâdetlerde Bid'at*, trc. Harun Ünal, Vahdet Yayınevi, İstanbul 1984, s. 27.

¹⁸ Yaran, “Bidat”, *DİA*, V, 129.

2. 2. 1. 1. İmâm eş-Şâfi'î (v. 204/819) :

İmâm eş-Şâfi'î'ye göre : *Sonradan ortaya atılıp da, Kitâp, Sünnet icmâ ve esere* ¹⁹ *aykırı olan yenilikler bid'at, hayır olduğu konusunda hiçbir ihtilâf olmayan yenilikler ise, güzel bid'attir.* Yâni, İmâm eş-Şâfi'î nazarında *bid'at, iyi-kötü, yerilen-övülen kısımlarına ayrılır ve "güzel bid'at" diye nitelendirilen bu çeşit bid'atler, sözlük anlamdaki bid'atlerdir. Bu tür bid'atler, Resûlullah'tan ve Râşid Halîfeler dediğimiz dört büyük halîfeden sonra meydana gelmiş olan tüm hayırlı yenilikleri içine alır.* Bu tarifıyla İmâm eş-Şâfi'î, ilk defa bid'at tâbirini iki kısma ayırmış olmaktadır

2. 2. 1. 2. el-Gazâlî (v. 505 / 1111) :

el-Gazâlî, bid'ati şu şekilde tanımlar : *Bid'at, kadîm bir sünneti ve Ashap tarafından tutulmuş bir yolu kaldıran ve değiştiren şeydir. Kötü bid'at işte bu bid'attir.* ²⁰

el-Gazâlî, *el-İlcâm* isimli eserinde, *her bid'atin kötü olmadığını zira, bid'at denilen şeyin mutlaka bir Sünnet'i ortadan kaldırması gerektiğini ve kadîm sünnetin ise, eskiden beri yerleşmiş ve beğenilmiş olan usûl ve âdetler olduğunu* kesin bir şekilde vurguladıktan sonra şu şekilde devam eder : *"Delillerle hak mezhep olduğu açıkça sâbit olan selef mezhebine zıt yollara sapmak da bid'attir. Binâenaleyh, bilgisi olmayan insanların (avâm) te'vîle, din bilginlerinin de, anlamı kapalı olan nasslara (müteşâbih) dalmaları*

¹⁹ Rivâyet zinciri Hz Peygamber'e kadar çıkmayıp bir Sahâbe veya bir Tabi'inde duran hadîse **Eser** denir (Bkz. Koçyiğit, Talât, *Hadîs İstilahları*, 2. bs., Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985 s. 101-102 ; Şimşek, Mehmet, "Bid'at ve Bid'at Ehli", *Aylık Dergi, Ehl-i Sünnet Özel Sayısı* (Aralık 1989), s. 124).

²⁰ el-Gazâlî, *İlcâmü'l-'Avâm 'an 'İlmi'l-Kelâm (Mecmû'atü'r-Resâilü'l-Münîriyye* içinde), *Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye*, Beyrut, 1986, IV, 96.

birer kötü bid'at, bu bid'atten el çekme ise, beğenilmiş bir sünnettir."²¹

el-Gazâlî, beğenilmeyip reddedilen kötü bid'ati bu şekilde ortaya koyduktan sonra, meseleyi daha da vuzûha kavuşturmak için, "**her yeni şeyin bid'at olup olmadığı**" meselesine de parmak basmakta ve şu açıklamayı yapmaktadır. "**Bir şeyin Resûlüllah'tan sonra icat edildiği söyleniyorsa, icat edilen bu yeniliklerin tümü, yasak edilmiş cinsten şeyler değildir. Yasak olan icatlar, sâbit bir Sünnet'e ters düşen ve dinî bir hükmü ortadan kaldıran icatlardır. Hatta sebeplerinin değişmesi ile bazı hallerde bid'atler vacip bile olabilirler..... Bu gibi bid'atlerin kerâhetle bir ilgisi yoktur.**"²²

Yukarıdaki ifâdelerden anlaşıldığına göre, el-Gazâlî'nin buradaki "**kötü olmayan bid'at**" ten maksadı, "**dünyevî alandaki bid'atler**" (yenilikler) olup, "**dinî alandaki bid'atler**" değildir. Zira, onun ifâdelerinin devamında şu tespitlere de rastlamaktayız. "**Meselâ, şu dört bid'atin bile hepsi bir değildir. Çögen, elek, sofraya ve masa üzerinde yemek yeme.**"²³ İmâm el-Gazâlî'nin burada, yasak olan bid'atlerin sınırını çizdikten sonra "**Bazı hallerde bile bid'atlerin değişip vacip olacağı**" nı söylemesi, "**bid'atlerin hepsinin bir tutulmaması gerektiği**"ne, hatta, "**zamanın gerekleri sonucu ortaya çıkmış olan yenilik ve icatlar**"dan örnek vermesi ise, "**onun dünyevî icatları bid'atlerden saymadığı**" na birer işaret teşkil etmektedir. Şu halde el-

²¹ el-Gazâlî, *İlcâm*, IV, 95, 96 ; Kerimoğlu, Yusuf, *Kelimeler-Kavramlar*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1983, s. 60.

²² el-Gazâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, nşr. Ahmed Sa'd 'Ali, Mısır, Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1939, II, 3 ; el-Ğâmidî, *a. g. e.*, s. 359 ; 'Atıyye, 'Ali 'İzzet, *el-Bid'a, Tahdûdühâ ve Mevkafü'l-İslâm minhâ*, 2. bs., Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1980, s. 161 ; Havvâ, *a. g. e.*, VII, 499 ; Özler, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, Nûn Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 112 ; Şimşek, a.g.m., s. 119.

²³ el-Gazâlî, *İhyâ*, II, 3.

Gazâlî'ye göre, *kötü bid'atlerin kapsamına, bu tür icatlar dahil edilmemelidir.*²⁴

2. 2. 1. 3. "İzzeddîn b. 'Abdisselâm (v. 660/1261) :

'İzzeddîn b. 'Abdisselâm bid'ati, "*Resûlüllah'ın yaşadığı devirde bulunmayan işler*" olarak tarif etmektedir. O, bid'atleri "*vacip, mendûp, mubâh, mekruh, harâm*" gibi kısımlara ayırır ve "*Bid'atin vâcibini, mendûbunu, mubâhını haramını, mekruhunu, bilmek için önce dinî kaidelere vurmak lâzım gelir. Eğer bid'at (yeni icat edilen şey) vacip ölçülerine uyuyorsa vacip; harâma uyuyorsa harâm; mekruha uyuyorsa mekruhtur.*"²⁵ görüşü savunur.

Bid'atin bu tarz "*beşe taksim edilişi*" ne ilk defa biz, 'İzzeddîn b. Abdisselâm'da şahit olmaktayız. O'nun bu taksimini daha sonraları, **en-Nevevî**, **ez-Zerkeşî** (v. 794/1391), **el-Karâfî**, **es-Suyûtî** (v. 911/1505) gibi pek çok büyük âlimler de temel almış ve eserlerinde bu tarifi tercîh etmişlerdir.²⁶ Bundan dolayı İbn 'Abdisselâm'ın bu tarifi çok büyük ehemmiyet arz etmektedir.

2. 2. 1. 4. el-Karâfî (v. 684/1285) :

el-Karâfî'nin bid'at tarifi ise şu şekildedir : "*Bid'at, üç devirde (Sahâbe-Tâbi'in ve Etbâ'ü't-Tâbi'in devirlerinde) herhangi bir şekilde yadırganmayan ve dinî bir asla dayanmayan her türlü yeniliklerdir. Bu yenilikler, her ne kadar da lügat anlamında bid'at*

²⁴ Bkz. el-Ğâmidî, *a. g. e.*, s. 359.

²⁵ İbn 'Abdisselâm, *'İzzüddin, Kavâ'idü'l-Ahkâm*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., 2, s. 172-173 ; es-Suyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, tsz., I, 255 ; el-Ğâmidî, *a. g. e.*, s. 352-353.

²⁶ el-Ğâmidî, *a. g. e.*, s. 352-355.

*sayılrsa da dinî anlamda bid'at değildir.*²⁷

el-Karâfi, yazmış olduğu *el-Furûk* isimli eserinde, yukarıda ortaya koymuş olduğu bid'at görüşünden sonra, **İbn Arabî** (v. 468/1075) ve **'İzzeddîn b. 'Abdisselâm**'ın ortaya koydukları *beşli taksimâtı* daha da sistemli bir şekilde ele alıp incelemektedir.²⁸

2. 2. 1. 5. İbn 'Âbidîn (v. 1252/1836) :

İbn 'Âbidîn, *Hâşiye Reddi'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* isimli eserinde "**kâfir sayılmayan bid'atçinin İmâm olması**" başlığı altında bid'at konusunu ele almakta ve tıpkı 'İzzeddîn b Abdisselâm gibi o da bid'ati beşe taksim ederek örnekler vermektedir.

Ona göre bid'at demek "*Peygamber (a. s.)'den malum ve meşhur olan şeyin aksi olan şeylere, inanç yönünden değil, inat sebebiyle itikat etmek*" demektir.²⁹ "Zira ona göre "**bid'atçı**", asla şüphe götürmeyen dinî delillere karşı inat ederek bid'ate inanırsa katiyetle kâfir olur.³⁰

2. 2. 1. 6. İbn Hazm (v. 456/1064) :

İbn Hazm'in bid'at tarifi yukarıdakilerden biraz farklılık arz etmektedir. Zira ona göre bid'at, "*Resûlüllah'a nispet edilme hususunda, herhangi bir asla dayanmayan her türlü söz ve iş*" olup "*dinî istulâhta, Kur'ân'da işaret edilmeyen veya Resûlüllah'tan,*

²⁷ er-Rezv, Hasan Muzaffer, "el-Bid'a fi Mîzânî's-Şer'", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, c. 21, sy. 1 (İslâmâbâd, 1986), s. 5.

²⁸ el-Karâfi, Şihâbüddin Ebü'l-Abbas, *el-Furûk*, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, tsz., IV, 202-205 ; Mahfûz, Ali, *el-İbdâ' fi Medârri'l-İbtidâ'*, 7. bs., Dârü'l-İ'tisâm, Mısır, tsz., s. 30.

²⁹ İbn 'Âbidîn, Muhammed Emin, *Hâşiye Reddi'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dârü't-Tıbbâ'ati'l-Âmire, İstanbul 1307, I, 524.

³⁰ İbn 'Âbidîn, a. yer.

hakkında bir rivâyet gelmeyen her şeyin ismi dir.³¹

İbn Hazm, vermiş olduğu bu kısa tarifi, şu şekilde izah etmeye çalışır.

*Ancak şu kadar var ki, bu nevi bid'atler çeşitli olmasına rağmen, genel anlamda iki kısma ayrılmakta olup, birinci kısım da kendi arasında iki kısımda mütalaa edilmektedir. Birincisi, "sâhibinin sevâp kazanacağı türden olan bid'atler", ikincisi ise, "sâhibinin hayırlı ve iyi niyet taşınması nedeniyle mâzur karşılanacak türden olan bid'atler" dir. "Sâhibinin sevâp kazanacağı türden olanlar", "hasen bid'atler" dir ve aslı itibarıyla mubâhtırlar. Nitekim, Hz. Ömer'in, "ne güzel bid'at bu!" sözü, buna en güzel şekilde işaret etmektedir. Birinci kısmın her iki çeşidinin de güzel olduğuna delâlet eden özel bir nass bulunmasa da, genel anlamda dinî naslar, bu iki çeşit bid'atin güzel olduğuna delâlet etmektedirler. Ama bunun yanında ikinci kısımda yer alanlar ise, birinci kısımda yer alanların aksine, "yerilen ve mâzur görülmeyecek türden olan bid'atler" dir. Bu tür bid'atlerin hakkında bozuk olduğuna dâir çeşitli deliller bulunmaktadır. İşte bu tür bid'atlerin güzel olduğuna hüküm verenler, hataya düşmüşlerdir.*³²

Görüldüğü gibi, İbn Hazm'ın bu tarifi yukarıdaki iki tariften farklıdır. Zira bu tarifte İbn Hazm, bid'ate değişik şekilde yaklaşmış ve ona **farklı boyutlar** kazandırmaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi "**bid'atin ecir kazandırma**" boyutu, ikincisi "**sahibinin hayırlı ve iyi niyet taşıma**" sı boyutu, üçüncüsü ise, "**sahibinin mâzur görülebileceği cinsten olma**" sı boyutu.

³¹ İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l- Ahkâm*, nşr. Ahmed Şâkir, Matba'atü'l-Âsime, Mısır, tsz., I, 43 ; Havvâ, a. g. e., VII, 499.

³² İbn Hazm, a. g. e., s. 43 ; 'Atıyye, a. g. e., s. 161.

Gerçekten İbn Hazm, bid'ati, sâdece “**Allah ve Resûlullah kaynaklı olmaması**” açısından değerlendirmeye tâbi tutmamış, bid'atin sınırlarını biraz daha genişletmeye gayret etmiştir. Çünkü bundan önceki iki tarifte, sâdece “**bid'atin lügat yönü**” ile, “**Kitap ve sünnete uygun olup olmama**” hususlarına daha çok ağırlık verilmişti. Yâni İbn Hazm'ın bu tarifi, bir anlamda bir tekâmüldür ve bid'at anlayışının gelişim seyrini ortaya koymaktadır. Çünkü İbn Hazm, yukarıdaki tariflerde geçen vasıflarla yetinmemiş, bu vasıflara ilâveten, “**zamanın gereksinimlerine ve içtihadî gelişmelere uygun şartlar**” niteliğinde sayabileceğimiz, “**sâhibinin ecir kazanması ve mâzur sayılması**” şartlarıdır.

2. 2. 2. Dar Kapsamlı Bid'at Anlayışları

Bu yaklaşım tarzı, bid'atle ilgili hadîste ³³ zikredilen bid'at kavramına, sözlük anlamdaki geniş mananın değil de özel dinî anlamdaki dar mananın eklenmesi gerektiğini savunan kişilerin tarzıdır.³⁴

³³ el-Buhârî, *Sahih*, nşr. Mustafa Dîb el-Bogâ, 5. bs., Dârü İbn Kesîr, Beyrut, 1993, el-İ'tisâm, bab : 2 ; İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, nşr. 'Abdulazîz b. 'Abdillah b. Bâz, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1993, XV, bab : 2, had no : 7277 ; Müslim, *Sahih*, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1990, Cum'a, bab : 13 ; İbn Mâce, *Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1975, Mukaddime, bab : 6 ve bab : 7, had no : 45-46 ; et-Tirmizî, *Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir v.dğr, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1937-1987, İlim, bab : 16 ; Ebû Dâvûd, *Sünen*, nşr. 'İzzet 'Ubeyd, Dârü'l-Hadis, Beyrut, 1969, Sünnet, bab : 6 ; en-Neseî, *Sünen*, nşr. Hasan Muhammed Mes'ûdî, Matba'atü'l-Mısıriyye, Mısır, 1930, 'İdeyn, bab : 22 ; ed-Dârimî, *Sünen*, nşr. Muhammed Ahmed Dehmân, Dârü İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, tsz., Mukaddime. 16 ; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Dârü'l-Fikr, tsz., IV, 126-127 ; İbn Hüsâmeddin, Ali, *Müntehabü Kenzi'l-'Ummâl* (Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* 'inin kenarında), I, 111 ; et-Taftâzânî, *Şerh-i Hadîs-i Erba'in*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1323, s. 229.

³⁴ er-Rezv, a. g. e., s. 14.

Bid'ate, dar kapsamlı anlam yükleyenler, en genel anlamda iki anlayış sergilemektedirler.

A) Bid'ati, “**sünnete muhâlefet**” vasfının dışında başka bir vasıfla vasıflamamak.

B) Bid'ati, herhangi bir kayıtlı kayıtlamayıp onu sadece dinî alan dahilinde düşünenler.³⁵

Şu halde, bid'ate dar anlam yükleyip onu sözlük anlamıyla değil de, dinî manasıyla ele alanlar, bid'ati “**Peygamber'den sonra ilk üç dönemde bulunmayan ve dinî herhangi bir temele dayanmayan ama, din ile ilgili ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şey**” olarak tarif etmişlerdir.³⁶

Bu tarzı benimseyenler arasında **Hanefîlerden**, Bedrüddin el-'Aynî, el-Birgivî, **Şâfiîlerden**, el-Beyhakî (v.58/1066), İbn Hacer el-'Askalânî, İbn Hacer el-Heytemî, **Hanbelîlerden**, Ebü'l Ferec İbnü'l-Cevzî, İbn Kayyim el-Cevziyye, Takiyyüddîn İbn Teymiyye ve İbn Receb el-Hanbelî (v.795/1392), ve el-Mübârekfûrî (v.53/1935) **Mâlikîlerden**, başta İmâm Mâlik (v. 179/795) olmak üzere, eş-Şâtibî, et-Tartûşî (v. 878/1473) gibi isimleri de eklemek mümkündür.

Bunların yaptığı bid'at tariflerini de kısaca şöyle zikredebiliriz :

2. 2. 2. 1. el-Birgivî (v. 981/1573) :

el-Birgivî, önce sanki birbiriyle çelişiyormuş gibi gözükken bir problemin çözümüyle işe başlar ve bu problemi çözerken bid'atin sözlük ve dinî manalarına değinir.

³⁵ 'Atıyye, *a. g. e.*, s. 16.

³⁶ . Yaran, “Bidat”, *DİA*, V, 129.

el-Birgivî'nin çözmek istediği problem şudur : *Resûlullah hadîste, her bid'atin sapıklık olduğunu bildirmesine rağmen, bazı fakîhler bid'atleri mubâh, mendûp hatta vacip diye kısımlara ayırmışlardır. Peki, her bid'at sapıklık ise o takdirde hadîsin manasıyla ulemânın tavırları arasında nasıl bir uyum ve mutabakat sağlanabilir?*

Müellif işte bu soruya, bid'ati "**sözlük ve dinî anlamda**" ikiye taksim ederek cevap verir ve "**Hız Peygamber'in maksadının dinî anlamdaki bid'at olduğu**" nu çok net bir şekilde ifade eder ve şöyle der :

*Bid'atin bir sözlük manası vardır ki, bu mana geneldir. İster ibadetlerde olsun, ister âdetlerde olsun, ortaya konan her yenilik, bu manada bid'at kelimesinin lügat anlamı içerisinde yer alır. Çünkü bu kelime, "ibtidâ" mastarından türemiş bir isimdir ve "ihdâs" manasını taşır. Bu da yeniden ortaya koymak ve icat etmek demektir... İşte bu ifâde, İslâm hukukçularının ibârelerindeki bid'at taksimatıdır. Onlar bu mana ile (yani **sözlük anlamı** ile) birinci dönem (yani Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem) den sonra ortaya çıkan her manadaki yeniliği kastetmek istiyorlar Bid'atin bir de **dinî ve özel manası** vardı. İşte bu anlamdaki bid'at, "**dinde yapılan fazlalık veya eksiklik**" demektir. Bu fazlalık ve noksanlıklar, Sahâbe'den sonra din koyucusunun izni olmadan ortaya çıkmışlardır. Zira, din koyucu, bunlara, ne sözle, ne fiil ile, ne açık ve ne de işaret yoluyla izin vermiş değildir. Bu tür bid'atler, hiçbir şekilde âdetleri kapsamayıp, yalnızca bazı itikadî hususlar ve birtakım ibadet şekillerini kapsar. İşte Hz. Peygamber'in hadîste kastetmiş olduğu bid'at de bu bid'attir.³⁷*

³⁷ el-Birgivî, a. g. e., s. 9 ; bkz. Yüksel, Emrullah, *Les Idees Religieuses et Politiques Mehmet Birkewî* (Basılmamış Fransızca Doktora Tezi), Paris, 1972, s. 82, v. d. ; Madazlı, Ahmet, "Kur'ân-ı Kerim'i Okuma ve Dinleme ile İlgili Bid'atler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat*

2. 2. 2. 2. İbn Hacer el-Askalâni (v. 852/1448) :

İbn Hacer'e ait olan çeşitli bid'at tarifleri vardır. Bunları genel anlamda iki kategoriye ayırmak mümkündür.

a) **Muhdesatın tarifi** : *Sözlük itibariyle, sonradan ortaya çıkarılan ve dinî bir asla dayanmayan her türlü yeniliğin din dilindeki en yaygın ismi muhdestir. Fakat, bu yeniliğin dinî bir dayanağı varsa, buna bid'at denmez. Öyleyse din istilâhında her yenilik yerilmez. Çünkü sözlük anlamdaki her yenilik kötü bir şey değildir.*³⁸

b) Bid'atin tarifi :

*Bid'at en kısa ifadeyle "sünnetin zıddı olan şeyler" e denilir. Yani bid'at, "aslı geçmişte olmadığı halde, dinde icat edilmiş dinin asullarından hiçbir asla dayanmayan, Hz. Peygamber'den biline gelen şeylerin hilafına olarak yeni icat edilen şeyler" dir.*³⁹

Demek ki İbn Hacer de bid'atin çirkin ve güzel olabileceğini kabul etmektedir. Zira O, bid'ati **sözlük** ve **dinî** açıdan kısımlarına ayırarak birbirinden ayırt etmeğe çalışmaktadır. Zâten bid'ati güzel ve çirkine ayırma mantığının temelinde bu taksim yatmaktadır. Ayrıca O, bid'at tarifi için "**dinî asıl**" ve "**Resûlüllah' tan beri biline gelme**" şartını koymuş olmakla beraber, "**sonradan ortaya çıkan şeyler**" hususunda hangi devirleri baz aldığına işaret etmemiş, bu **yeni şeylerin, Sahâbe ve Tâbi'in devrinde olan yeni şeyleri de kapsayıp kapsamadığı** hususunu muğlak bırakmıştır.

Fakültesi Dergisi, sy. 1 (1983) s. 217.

³⁸ İbn Hacer el-'Askalâni, *Fethu'l-Bâri*, XV, 178-179.

³⁹ İbn Hacer el-'Askalâni, *Nuhbetü'l-Fiker*, Matba'a-i Hulûsi Efendi, İstanbul 1306, s. 42 ; a.mlf., *Fethu'l-Bâri*, V, 156, 642.

2. 2. 2. 3. İbn Hacer el-Heytemî (v. 974/1576) :

el-Heytemî bid'ati şöyle tarif eder : *İster Resûlullah (a.s.) devrinde yapılmış olsun, isterse olmasın vacip veya müstehap olduğuna dair dinî bir delile dayanmayan şeydir. Meselâ Resûlullah (a.s.) devrinde olmayıp da daha sonradan icra edilen Yahudilerin Arap Yarımadası'ndan çıkarılması bid'at değildir. Aynı şekilde Kur'an'ın mushaf halinde toplanması, cemaatle terâvîh namazı kılma, gibi olaylar da, vacip ya da müstehap olduklarına dair herhangi bir delil bulunmamasına rağmen, bid'at değildirler.*

Şu halde İbn Hacer'e göre yukarda verilen örneklerin, **Resûlullah (a.s.) zamanında olmaması**, onların **bid'at** olduğunu gerektirmemektedir. Yeter ki **hakkında vacip veya müstehap olduğuna dair bir delil bulunabilsin**. Hatta o, **Resûlullah zamanında bulunmayıp da sonradan ortaya çıkan bazı bid'atlerin varlığından ve bunların bid'atlık bir yana vacip oluşundan** bile bahseder⁴⁰ ve din bilginlerinin, bid'atleri beşe ayırarak fikhî hükümlere benzer şekilde **vacip, mendup, mubah, haram ve mekruh** diye isimlendirmede bulunduğuna işaretle bulunur.⁴¹

2. 2. 2. 4. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (v. 597/1200) :

İbnü'l-Cevzî'nin bid'at tarifi de şu şekildedir : *Bid'at, daha önceden ortada yokken, sonradan ortaya konulan herhangi bir işten ibârettir. Bid'atlerde hakim karakter; dine aykırı olma, din ile dini noksanlaştırma ve dine ekleme yapmak sûretiyle dinin asıllarında*

⁴⁰ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Hadisiyye*, 3. bs., Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1989, s. 281 ; el-Ğâmidî, *a. g. e.*, s. 264,367.

⁴¹ İbn Hacer el-Heytemî, *a. g. e.*, s. 150.

değişiklik yapma (bir şeyi kaldırıp başka şeyi koyma) *dir.*⁴²

İbnü'l-Cevzî'nin bu tarifi yukarıdaki tariflere benzememektedir. Zira, onun bu anlayışı, tümüyle diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Nitekim, İbnü'l-Cevzî, tarihte "**bid'atleri güzel ve çirkine ayırma**" fikrine karşı gelen İslâm bilginlerinin, en önde gelen sîmalarından biridir. Bu tavır, bid'at hususunda sert ve müsâmahasız bir tavidir.

2. 2. 2. 5. Takiyyüddîn İbn Teymiyye (v. 728 / 1328) :

İbn Teymiyye'nin bid'at karşısındaki tavrı gayet net ve açıktır. O, "**bid'at olan**" şeyler ile "**bid'at olmayan şeyler**" ı birbirinden güzelce ayırt etmenin şart olduğunu aksi takdirde, bid'at hakkında yanlış iddialar ortaya koymaktan kendimizi alamayacağımızı söyler ve gerçek anlamda bid'at olan şeylere ilgisiz kalınırken, her nedense, hiç de bid'at olmayan şeyler üzerinde lüzumsuzca münakaşalar yapıldığından yakınır. Bu yüzden o, böyle bir hataya düşmemek için evvela bid'ati sorgulamaya çalışır ve "**bid'at kavramından neyin kastedildiği**" ni sorar. Bu bağlamda o, şunları söyler :

*Eğer bid'at tâbiriyle, daha önceden yapılmayan şey manası kastediliyorsa, böyle bir isimlendirme, sözlük anlamında doğru, fakat dinî anlamda yanlıştır. İşte bu sebepten ötürü, Hz. Ömer, cemaat ile terâvih namazı kılmağa bid'at demiştir.*⁴³

İbn Teymiyye'ye göre, **geçmişteki bir örneğe dayanmaksızın yapılan bütün yeni hareketler sözlük anlamında bid'attir. Bundan**

⁴² İbnü'l-Cevzî Cemâleddîn Ebü'l-Ferec, *Telbîsü İblis*, 2. bs, Dârü'l-Kütübi'l- 'İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 24 ; es-Suyûtî, *el-Hâvî*, I, 1 ; el-Ğâmidî, a. g. e., s. 265 ; Özler, a. g. e., s. 106-107.

⁴³ İbn Teymiyye, Takiyyüddîn, *Minhâcü's-Sünne*, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, 2. bs., Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1989, VII, 291.

dolayı, bir şey hakkında Resûlüllah'ın müstehap veya vacip olduğuna işaretleri olsa bile, eğer o şey Resûlüllah'ın vefâtından sonra ilk defâ işleniyorsa, bu yeni icraata, yine sözlük anlamı itibariyle bid'at denilebilir. Zira, bu yeni icrâat, ilk defa uygulamaya konulmuştur. Diğer bir ifâdeyle önceye âit bir örneği bulunmamaktadır.

İbn Teymiyye, her yeni şeye sözlük anlamda bid'at denilmesinin mümkün olduğu iddiasını kuvvetlendirmek için şu olayı delil olarak ortaya koyar. “Meselâ, Resûlüllah'tan sonra, Hz. Ebû Bekr'in yayınlamış olduğu zekât genelgesi bu türden bir bid'attir. Hatta bu anlamda Resûlüllah'ın getirmiş olduğu yeni dine dahi bid'at denilmiştir. Bilindiği gibi Kureyş müşriklerinin göndermiş olduğu elçiler, Habeş İmparatoru Necâşî ile yaptıkları görüşmede, imparatorun ülkesine hicret eden muhacirler hakkında, “Bu adamlar atalarının dininden çıkmışlar İmparatorun dinine de girmemişlerdir. Bunlar hiç kimsenin bilmediği yeni bir din (din-i muhdes) ortaya atmışlardır”⁴⁴ demişlerdi.⁴⁵ Öyleyse, Hz. Ömer'in terâvih hakkında söylemiş olduğu “ne güzel bid'at bu!” sözü de yine bu şekilde değerlendirilmelidir. Yâni “daha önce (Resûlüllah zamanında) toplu halde terâvih namazı kılınmadığından dolayı, bu şekilde “ilk defa icrâ edilen toplu namaz kulma olayı” bid'at olarak isimlendirilmiştir. Çünkü ilk uygulamaya konulan şeylere Arap Dilinde, sözlük anlamında bid'at denilebilir. Fakat dinî anlamda yasaklanan bid'at denemez. Zira, Dört Halîfe'nin işledikleri şeyler de birer sünnettir ve bunun

⁴⁴ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Abdülvâhid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1976, II, 18 ; İbn Teymiyye, *İktizâü's-Sirâti'l-Müstakîm Muhâlefete Ashâbi'l-Cahîm*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fakî, 2. bs., Mektebetü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1950, s. 276.

⁴⁵ İbn Teymiyye, *İktizâ*, s. 276.

böyle olduğu hadislerle sâbittir.”⁴⁶

2. 2. 2. 6. İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 767/1365) :

İbn Kayyim, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye* adlı eserinde, **ehl-i bid'ati** açıklarken; onları “*Kur'ân ve Sünnet dışına çıkmış kişiler*” olarak vasıflar ve bid'at anlayışını ortaya koymaya çalışır. Ona göre, bid'at “*Kur'ân ve Sünnet'in dışındaki şey*” dir.⁴⁷

2. 2. 2. 7. eş-Şâtıbî (v. 790/1388) :

eş-Şâtıbî bid'ati-dinî anlamda en kısa olarak, “*sünnetin zıddı olan şey*” şeklinde tarif dip,⁴⁸ sözlük anlamda ise “*daha önce ortaya konmamış yol*”⁴⁹ olarak tanımlar. Ona göre, “*Bu yeni yolun ortaya konması, üzerinde yürünmesi içindir.*”⁵⁰

eş-Şâtıbî, bu kısa tarifi yaptıktan sonra, biraz daha da detaya iner ve bid'ati iki şekil tarife tâbi tutar.

1-Bid'at, dinde sonradan icat edilen ve dinî imiş gibi görünen bir yoldur ki, onunla daha fazla Allahü Teâlâ'ya yaklaşma kast olunur. Bu tarif, bid'atin âdetlerde değil de sâdece ibadetlerde cereyân ettiğini iddia edenlerin tarifidir.

⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed, 2. bs., Mektebetü'l-Ma'ârif, Rabat, 1981, XI, 319 ; XXII, 234-235 ; a.mlf., *Minhâc*, VIII, 307-308 ; a.mlf., *İktizâ*, s. 275.

⁴⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kayyim, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyye*, nşr. Muhammed Halîl Herrâs, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, II, 261-264.

⁴⁸ eş-Şâtıbî, *el-Müvâfakât*, trc. Muhammed Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, İV, 1-2 ; Topaloğlu, a. g. e., s. 152.

⁴⁹ eş-Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, nşr. Ahmed 'Abdüşşâfi, 2. bs., Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, I, 27.

⁵⁰ eş-Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, I, 27 ; el-Ğâmidî, a. g. e., s. 249.

2-Bid'at, dinde sonradan icat edilen ve dinî imiş gibi gösterilmeğe çalışılan bir yoldur ki onunla dinî yolla kastedilen şeyler gerçekleştirilmek istenir. Bu görüş, ibadetlerle birlikte, ibadetlerin dışındaki âdetleri de bid'at mefhumuna sokmak isteyenlerin görüşüdür.⁵¹

eş-Şâtübî, daha sonra yapmış olduğu bu tarifi tahliline geçerek, tarifi kapsamı dışında kalanlarla içinde kalanları daha netleştirmek için tarifte zikri geçen "tarik", "din", "icat edilmiş" ve "dine benzeştirme" kavramlarını biraz daha açmağa çalışır ve şöyle der :

Bu tarifte. "tarik"ten maksat, yol, sünnet, üzerinde yürümek veya ibadet etmek için tespit edilen yoldur. Bu, ister ilmî meselelerde olsun, ister amelî meselelerde olsun, değişmeyen bir durumdur. "din" den maksat ise, tutunulan yolun icat edildiği ve nispet edildiği alandır. Şu halde, icat edilen yol, hususiyle dünyevî alanda olursa, buna bid'at denmez. Meselâ, Resûlullah devrinde bulunmayan sînâî ve kentsel yenilikler gibi. Tarifte, "icat edilmiş" sözünden maksat, bu ifade de ortaya konan yolun, dindeki herhangi bir asıl ile ilgisinin olmadığı ve din koyucusu tarafından ortaya konulan herhangi bir emsalin dışında olduğudur. Dolayısıyla "icat edilmiş" ifâdesiyle, ilk bakışta icat edilmiş gibi görünse de, din ile ilgili olan her şey bu tarifi kapsamı dışında tutulmuştur. Meselâ, sarf-nahiv-lügat, usûl-i fıkıh, kelâm ve dinî ilimleri anlamaya yardımcı olan ilimler bu neviden icatlardır. Zira, bu ilimler, her ne kadar ilk devirlerde bulunmasa da, aslında, dinî ilimlerin temelinde mevcuttur. Şu halde bunlar, yeni icat edilmiş şeyler değildir. Yine tarifte, "dine benzeştirme" den maksat

⁵¹ eş-Şâtübî, *el-İ'tisâm*, I, 28 ; Topaloğlu, a. g. e., s. 152 ; Özler, a. g. e., s. 107-108 ; el-Ğâmidî, a. g. e., s. 254 ; er-Rezv, a.g.m., s. 3.

ise, dinde bulunmayan hatta ona zıt olan şeyleri sanki dinde varmış gibi göstermeğe gayret etmedir. Bu zıtlıklar da, şunlardan kaynaklanmış olabilir :

I-Aslında yokken birtakım sınırlar koymak.

II-Bazı muayyen ibadet şekilleri ve vasıfları icat etmek.

III-Daha önce bulunmayan birtakım ibadet vakitleri eklemek.⁵²

eş-Şâtıbî'ye göre, *tarifin bu kısmı* (yani dine benzeştirme kısmı) *oldukça önemlidir ve bununla tüm bid'atler, meşrû işlere benzeştirilmiş olurlar.*

Bid'at tarifleri hususunda asırlar boyu süregelen derin tartışmaları, kısaca sunmağa gayret ettik. Şimdi asıl konumuz olan **"Acaba her bid'at mi sapıklıktır, yoksa sadece dinî manadaki bid'atler mi sapıklıktır ?"** tartışmasının tarihî boyutlarına dönelim.

3. BİD'AT KAVRAMINI NETLEŞTİRME TARTIŞMALARI

Tarihte bid'at kavramı üzerindeki tartışmalarda iki önemli tavrın varlığı göze çarpmaktadır :

1. **"Her bid'atin istisnasız sapıklık olduğu"**nu savunarak şiddetle bid'atlere karşı çıkan kişilerin ortaya koyduğu tavrı.

2. **"Her bid'atin sapıklık olmadığını, sadece dinî manadaki bid'atlerin kötü ve bid'at olduğunu, bu konudaki hadîsin ise hususileştirilmiş bir ifade olduğunu"** söyleyerek "bazı bid'atlerin güzel olduğunu" iddia edenlerin ortaya koyduğu tavrı.

3. 1. Her Bid'atin İstisnasız Sapıklık Olduğunu Savunanların

⁵² eş-Şâtıbî, *el-I'tisâm*, I, 29 ; el-Gâmidî, *a. g. e.*, s. 145-146.

İddiaları :

Bu tavrı benimseyenler, bid'ati "**dar kapsamlı tarif eden kişiler**" dir. Bu kişiler, "**her bid'atin istisnasız sapıklık olduğu**"nu savunmuşlar ve iddialarına "**Her bid'at sapıklıktır**". hadisini temel kabul ederek sürdürmüşlerdir. Bu iddiada olanlara göre :

1. Bu hadisin ortaya koyduğu hüküm, dinî açıdan sağlam bir kaide özelliği taşıdığı gibi, genel bir ifade olması bakımından da sağlam bir kaide özelliği taşımakta ve hadisten kesin olarak, "**dinî hiç bir delile dayanmayan, fakat kendisiyle Allah'a yakınlık (kurbet) amaçlanan her türlü yenilik**" kast edilmektedir. Nitekim, hadîs kitaplarında bu görüşü destekleyen pek çok örnek bulunmaktadır.⁵³

2. Bu ifade, hem söz, hem mana hem de söz ve manadan anlaşılan mefhum açısından **dinî ve küllî bir kaide** özelliği taşımaktadır. Çünkü bu hadîs ile bizlere sanki, "**Yapılan şu işin hükmü bid'attir. Bütün bid'atler ise sapıklıktır. Öyleyse bu iş dine uygun değildir. Çünkü dinin tümü hidâyettir.**" gibi bir işaret verilmek istendiğinden dolayı, bid'at olduğu sabit olan iki öncülden hareketle "**bütün bid'atlerin dine uygun düşmediği**" neticesi doğrulanmış ve aranan şey elde edilmiş demektir.⁵⁴

3. Ayrıca, "**her kim dinî bir asla dayanmayan yeni şeyler icat ederse, bunlar bâtıldır ve reddedilmiştir.**"⁵⁵ hadîsi de, yukarıdaki hadîs gibi, mantık ilmi açısından büyük öncül özelliği arz etmektedir.

⁵³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Kitabü's-Sünne, bab : Lüzümü's-Sünne.

⁵⁴ İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, XV, 180.

⁵⁵ el-Buhârî, sulh, bab:5 ; İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, sulh, bab:5 ; Müslim, Akziye, bab:8 ; İbn Mâce, Mukaddime, bab:2 ; Ebû Dâvûd ; Sünnet, bab:6 ; Ahmed b. Hanbel, VI, 270 ; el-Münâvî 'Abdürra'ûf, *Feyzu'l-Kadîr*, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1938, VI, 182.

Çünkü bu hadîs, mana itibariyle “**dini her çeşit hükmü ispat etme veya ortadan kaldırma**” yönlerinden “**tümel öncül**” (mantık diliyle “**külfî mukaddime**”) rolünü üstlenmekte ve dine aykırı ortaya konmuş olan hükümlerin tümünü çürütme özelliğine sahip bulunmaktadır. İşte bu özelliğinden dolayıdır ki bu hadîse, “**dinî delillerin yarısı**” gözüyle bakılmaktadır. Çünkü bu hadîste çok açık bir ifadeyle, **tüm yeni icat edilen şeylerin** (hadisteki ifadeyle **muhdesâtın**) **reddi ve nehyi** bulunmaktadır. Bir yerde nehyin var oluşu ise, orada bir bozukluğun var olduğunu gösterir. Yani daha açık bir ifadeyle, **nehyin bulunduğu her yerde mutlaka meşru olmayan bir durum vardır ve nehyedilen her şey dinî alanın dışındadır. Bundan dolayı da bir yerde eğer nehyedilmiş bir şey varsa mutlaka onun reddedilmesi gerekir.**⁵⁶

Bu görüşleri ortaya koyanların başında **Hâfız İbn Receb el-Hanbelî** gelmektedir. Nitekim O, bu konu ile ilgili olarak ayrıca şunları söylemektedir : “*Resûlullah'ın buyurduğu “Her bid'at sapıklıktır” hadisi cevâmî'ü'l-kelim*⁵⁷ özelliği taşımaktadır ve. cevâmî'ü'l-kelim ifadeler de genel kapsamlı ifadelerdir. Öyle ise hiçbir bid'at bu genel ifadenin kapsamının dışında kalmaz. Çünkü bu tür cevâmî'ü'l-kelim ifadeler, dinin temel esaslarından biridir. Yalnız, burada hemen şunu da vurgulamak gerekir ki, *bid'atin sapıklık vasfını kazanması için onun dine nispet edilmesi ve dinî bir asla dayanmaması gerekir.*”⁵⁸

Konuyla ilgili olarak **İbn Hacer el-Heytemî** de tıpkı **İbn Receb el-Hanbelî** gibi düşünmektedir. Zira o da, *dinî manadaki bid'atin, sapıklıktan başka bir şey olmadığını ancak sözlük anlamındaki*

⁵⁶ İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, V, 642.

⁵⁷ Yani az sözle çok şeyler ifade edilen kelime.

⁵⁸ İbn Receb, Zeynüddîn Ebü'l-Ferec, *Câmi'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem*, 2. bs., Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1990, s. 265, 309.

bid'atin bunun dışında olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁹

Bid'at konusunda hassasiyetiyle ün yapmış ve hatta konuyla alakalı müstakil eserler dahi yazmış olan eş-Şâtıbî'nin görüşleri de yukarıdakilerle benzeşmektedir. Fakat, eş-Şâtıbî'nin delilleri, öncekilere nazaran biraz daha sistematiktir. O, konuyla ilgili görüşlerini ispat ederken, şu temel noktalardan hareket etmektedir :

A) Bid'atle İlgili Hadislerin Manasının Kapsam Alanının Sınırlandırılmayışı

eş-Şâtıbî'ye göre **"Bid'atlerin yasaklanması hususunda zikredilen deliller"** in hepsi, **"bütün bid'atleri içine alacak şekilde mutlak ve genel"** dir. İçlerinde hiçbir surette ne bir **"istisna"** ne **"bid'atlerin bir kısmının hidâyete götürücü olduğu"** na dair bir işaret ve ne de **"bütün bid'atler sapıklıktır yalnız şunlar ve şunlar sapıklık kapsamının dışındadır"** şeklinde bir **"hususileştirme"** (tahsîs) bulunmamaktadır. Eğer orta yerde bir yenilik / **بدعة** var da, herhangi bir **"dinî bakış açısı"** **"bu yeniliğin istihsan kabul edilmesini zorunlu kılıyor"** ise veya **"dinî bir delil"** bu yenilikleri **"dine uygun olan şeyler"** in içine katıyorsa, o zaman **"bunların bir âyet veya bir hadîsle zikredilmesi"** gerekirdi. Fakat tam aksine, nasslarda **"yeniliğin her türlüşünün istihsan olarak kabul edilip meşru şeylerden sayılması"**na dair bir işaret bulunmamaktadır. Öyleyse bu da göstermektedir ki, **"bid'at ola(rak vasıflana)n şeylerin tümünün kötü olduğu"** na dair bize gelen delillerin tümü, **"dış görünüşlerindeki gibi tümel (küllî) hüküm"** özelliği taşımaktadırlar. Öyleyse, bu ifadelerin anlamlarında, **"mecazîlik"** ve **"tikellik (cüz'îlik)"**hükmü bulunmaz. Zira

⁵⁹ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Hadisiyye*, s. 280.

tümellik özelliği arz eden hükümlerde,hiç bir şey bu “**tümel ifadenin gerektirmiş olduğu keyfiyet**” in dışında kalamaz.⁶⁰

B). Hukuk Metodolojisinde Genel İfadelerle İlgili Temel Prensibin Bulunuşu

eş-Şâtibî, ayrıca hadisin, “**hususîleştirilmemiş** (tahsis edilmemiş) **hüküm**” özelliği taşıyan ifadesine, başka bir ifadeyle, hadisin “**genel** (umum) **ifade karakteri taşıdığı**” na dikkatleri çekmeğe çalışır. O, bu özellikte olan ifadelerden hukukta nasıl hüküm çıkarıldığını bizlere şöyle izah eder :

Eğer herhangi bir “külli kaide” veya dine ait “külli delil”, usul veya fûrû-i fıkıh alanında incelenen birtakım manalar için “destekleyici delil” olarak kullanılıyor ve bu “külli kaide” birçok yerde herhangi bir “kayıtlama ve hususîleştirme”ğe tabi tutulmadan tekrar ediyorsa, işte o zaman bu delil, “lafzında bulunan umum mananın gerektirmiş olduğu hal üzere devam eden bir delil” olma özelliğini sürdürür. Bu temel kurala en iyi örnek, Kur'an-ı Kerim'de birçok kez tekrarlanan, “Hiç kimse bir başkasının günahını yüklenemez.”⁶¹ âyetidir. Bu çeşit genel (umum) karakterli ifadelerin sayısı naslarda pek çoktur. Aynı şekilde, “Her bid'at sapıklıktır, her yenilik bid'attır.” hadîsi de, bu nevi “genel ifade” özelliğine sahip bir hadistir. Zira o da yukarıda ifade edilen fıkıh usulüne ait kuraldaki özelliklere sahiptir. Yani daha açık bir ifadeyle, bu hadis de -tıpkı yukarıdaki âyet gibi- değişik zamanlarda ve değişik durumlara göre farklı yerlerde ifade edilmesine rağmen, hiç bir âyet ve hadiste, ne, “bu ifadeyi kayıtlayan ve hususîleştiren bir açıklama” ya ya, ne de “hadîsin dıştan görünen genel hükmüne açıklık getiren

⁶⁰ eş-Şâtibî, *el-I'tisâm*, I, 104.

⁶¹ En'âm (6), 164 ; İsrâ (17), 15 ; Fâtır (35), 18 ; Zümer (39), 7 ; Necm (53), 38.

başka bir hükme" rastlanılmamaktadır. İşte tüm bunlar, "hadîsin hükmünün genel olduğu" nu dolayısıyla da, "her bid'atin kötü olduğu" nu çok net bir biçimde ortaya koymaktadır.⁶²

Gerçekten de, eş-Şâtîbî'nin yukarıda parmak bastığı, "her bid'at sapıklıktır" hadisinde geçen "küllü" kelimesi, genel bir ifadedir ve fıkıh usulü bilimine göre "tümel (küllî) hüküm" özelliği arz etmektedir. Çünkü bu ifade "mücmel"⁶³ bir ifade olmayıp "bütün zamanlara, bütün mekanlara, bütün durumlara ve ilgili tüm hususlara şâmil olan bir ifade" dir. Nitekim fıkıh usulcülerinin çoğunluğu da :

"Küll" kelimesinin bulunduğu cümleler, kendilerini hususileştiren bir ip ucu (karîne) olmadığı müddetçe kesinlik ifade ederler. Hal böyle olunca da, kesinlik ifade eden bir genel (umum) lafzın anlam alanının tümüne inanmak ve hiçbir surette duraklama göstermeksizin bu genel lafzın ortaya koyduğu hükümle amel etmek vaciptir. Çünkü "küll" lafzı Arapça'da "genel hüküm ifade etmek" için kullanılır. Dolayısıyla genel ifadenin gereği olan şey ne ise onunla amel etmek vaciptir. Ayrıca şu hususu da belirtmek gerekir ki, "küll" lafzı, yalnızca "parçalara ayrılabilen şeyler" için kullanılır, "parçalara ayrılmayan veya cüzleri bulunmayan şeyler" için kullanılmaz. Böyle yerlerde "küll" lafzı, kapsamına almış olduğu tüm cüzlere tek tek delâlet eder ve bütüne ait hiçbir ferdi, "bütün / küll" ün dışında kalmayacak şekilde "bütün / küll" ün hükmü altında toplar ve tüm cüzler aynı hükmü geçerli kular. Hal böyle olunca da, "hususileştirici başka bir hüküm" bulunmadığı

⁶² eş-Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, I, 104.

⁶³ **Mücmel** : Manasında bir kaç hal ve hükmü ihtivâ eden ve başka bir açıklayıcı nass ile ancak anlaşılabilen nassa mücmel denir (Daha fazla bilgi için bkz. Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm Hukuk Metodolojisi*, trc. Abdülkadir Şener, Ankara Üniversite Basımevi, Ankara, 1973, s. 134).

müddetçe, hiçbir şey, "küll" lafzının hükmünden istisna edilemez. Öyleyse "küll lafzının ortaya koyduğu tümel hüküm" ile amel etmek vaciptir. Ama, sözlük anlamı itibariyle aynı anlamı taşısa da, "cem" lafzı böyle değildir. O, bütünü oluşturan fertleri, "küll" kelimesinde olduğu gibi tek tek değil de, toplu halde hükmü altında toplar.⁶⁴

eş-Şâtıbî, yukarıdaki hukuk kuralını bu şekilde izah ettikten sonra, bu temel kurala dayanan İslâm düşünürlerinin, bu prensipten hareketle şöyle bir neticeye vardıklarını bizlere aktarmaktadır :

Bu tür usûl-i fıkıh kaidesine dayanarak çok net bir şekilde diyebiliriz ki ; Resûlullah'ın "her bid'at sapıklıktır." emri, "delâleti umumî olan nebevî bir lafız" dır ve "tümel / küllî bir anlam" taşıdığından dolayı bütün bid'atleri kapsamı altına almaktadır. Ayrıca, bu ifadeden kastedilen anlam da kapalı (müphem) olmayıp, "mutlak ve kesin bir anlam" içermesi nedeniyle, hangi zaman, hangi mekan ve hangi durumda olursa olsun "bütün bid'atler" i içine almaktadır. Zira, yukarda özellikleri ifade edilen "küll" kelimesinin anlamı, bid'at üzerine yüklendiğinde, "bid'atin kapsamına giren her şey" i bid'at kapsamına dahil etmektedir. Bu bid'at ister büyük, ister küçük, ister hakikî, ister izafî olsun fark etmemektedir. Böyle olunca da, bid'at için verilen hüküm : "bid'atin ister azı, ister çoğu, ister tümü, ister bir kısmı olsun, hepsi sapıklıktır ve hiçbir cüzü, bu sapıklık

⁶⁴ **Âmm lafızlar ve küll** kelimesi hakkında daha geniş mâlûmat için bkz. el-Âmidî, 'Ali b Muhammed, *el-Ihkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, nşr. Seyyid el-Cemîlî, Beyrut, 1984, Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, II, 217, v. d. ; el-Gazâlî, *el-Mustafsâ min 'İlmi'l-Usûl*, Matba'atü'l-Emriyye, Mısır, 1324, II, 32, v. d. ; İbn 'Abdişşekûr, Muhibbullâh, *Fevâtihi'r-Rahemût bi-Şerhi Müsellemi's-Sübût (el-Mustafsâ'nın kenarında)*, I, 264, v. d. ; İbn Melek, 'Abdullatif b Feriştah, *Şerhu Menâri'l-Envâr*, Matba'a-i Osmâniyye, İstanbul 1315, s. 85, v. d. ; Ebû Zehra, *İslâm Hukuk Metodolojisi*, s. 157, v. d.

*hükümünden istisna tutulmaz.” şeklinde olmalıdır.*⁶⁵

C) Bid'atlerin Tümünün Kınanması Hususunda Meydana Gelen İcma

eş-Şâtîbî'ye göre, tüm bunların yanı sıra, ayrıca “**Selef**” dediğimiz **Sahâbe, Tâbi'în ve bunları takip eden Etbâ'ü't-Tâbi'în neslinin, “bid'atlerin tümünün kınanması”** (zemmi) hususunda genel konsensüs (icmâ) leri vardır. Zira, onlardan hiçbiri, bid'at kavramı üzerinde tereddüt ve şüpheye götürecek hareket ve davranışlarda bulunmamışlar ve ikilik sergilememişlerdir. Onların bu tutumları, “**endüksiyon (istikrâ) yoluyla sabit olmuş bir icmâ**”nın var olduğunu göstermektedir. Bu icmâ ise, tüm “**bid'atlerin hepsinin batıl olduğuna, bir kısmının özelleştirilerek hak denilemeyeceği**” ne apaçık bir delildir.⁶⁶

D) Bid'atlerin Kötü Olduğuna Dair Aklî Delillerin Varlığı

eş-Şâtîbî'ye göre “**bid'atlerin tümünün, kötü olduğu**” na dair diğer bir delil de, aklî delildir, şöyle ki : “**Dinden olmayan şeyleri dine ekleme**” açısından bid'atlerin, sanki “**din koyucusuna zıt harekette bulunma**” ve “**dinin ortaya koymuş olduğu hükümleri ortadan kaldırma**” şeklinde bir görünümüleri de var gibidir. Zaten tarihte bid'atin bir kısım insanlar tarafından böyle algılandığı da vakidir. Hal böyle olunca da, böyle bir özelliğe sahip olan bir şeyin, “**güzel**” ve “**çirkin**” e ayrılması söz konusu olamaz. Çünkü ne aklî ne de nakli hiçbir şeyde, “**din koyucusuna karşı gelme tavrı**” hoş ve makul kabul edilebilen bir davranış olamaz. Böyle olunca da, “**bir kısım bid'atlerin nasslarda**

⁶⁵ el-Hakemî, Hâfız b Ahmed, *Me'âricü'l-Kabûl*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., II, 503.

⁶⁶ eş-Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, I, 105.

güzel karşılandığı” iddiası veya **“bazı bid'atlerin yerilmeden istisna tutulduğu”** tezi tutarsız olmuş olur. Bunun böyle olduğunu, değil ki söylemek, düşünmek ve öyle farz etmek, dahi tasavvuru mümkün olmayan bir durumdur. Çünkü bid'at en genel anlamda, **“aslen dinden olmadığı halde, dine benzeştirilmeğe çalışılan bir yol”** dur ve bu, **“dine benzeştirme faaliyeti”** inde temel amaç da, **“ortaya konan bu yeni şeyin, din tarafından kabul edilmişliğinin** (yani meşruluğunun) **ispatlanma gayreti”** dir. Halbuki, ancak **“din koyucusunun bir şeyi güzel karşılaması”** ile o şey **“meşrû”** luk vasfını kazanabilir. Eğer aksi bir durum varsa, o zaman o şeyin **“meşrû”** olduğuna dair bir delil yok demektir. Olmayınca da, **“böyle bir işaretin bulunmadığı her şey”** **“ret edilen ve sapıklık olan bid'at”** ten başka bir şey değil demektir.⁶⁷

Öte yandan, **İbn Teymiyye'nin** bu konudaki görüşleri de kayda değerdir. Çünkü, onun ifadelerinde, diğerlerinden farklı detaylar bulunmaktadır, O, bu mevzuda şu tespitlerde bulunmaktadır :

*“Her bid'at sapıklıktır.” hadisi bizim için her zaman delildir ve genel geçer kuraldır. Bu kural “her bid'at sapıklık değildir.” sözüyle hususileştirilemez (tahsîs edilemez). Çünkü bu kural, “istisnası ve özel durumu olmayan kural” dır. Hal böyle olunca da, hiç kimse, bu sözde bulunan “bid'atlerin kınanması” niteliğini göz ardı edemez. Çünkü, bu hadisin delil olma niteliğini tartışma konusu yapmak, körü körüne bir inatçılıktır.*⁶⁸

İbn Teymiyye, bu görüşünü şöyle temellendirmeğe çalışır :

Eğer “din koyucusunun hakkında hiç bir şey demediği

⁶⁷ eş-Şâtîbî, *el-İ'tisâm*, I, 104-105.

⁶⁸ İbn Teymiyye, *Iktizâ*, s. 270.

yenilikler in “*çirkin*” olmadığı bilakis “*güzel*” olduğu söylenecek olursa veya “*şu yada bu sebeplerle yararlı oldukları*” iddia edilecekse, o zaman bid'atler hakkında şu mülahazalardan birini yürütmemiz gerekli olacaktır :

a) Ya, “*güzel olduğu sabit olan bir davranış*” in zaten “*bid'at sayılmayacağı*” nı (yani, eğer bir şeyin güzelliği bizatihi naslarda sabit ise, buna zaten bid'at ismini veremeyeceğimizi),

b) Veya, “*güzelliği sabit olan bir davranış*” in, sözü geçen “*delil hükmündeki genel hüküm*” den ayıran “*özel bir durum*” un var olduğunu söylememiz gerekecektir.

İbn Teymiyye'ye göre, her iki durumda da “*bütün bid'atlerin sapık olduğu*” hususundaki temel kural geçerliğini korumaktadır. Çünkü :

Birinci ihtimale göre ; elimizde mevcut bulunan “*bütün bid'atlerin sapıklık olduğu*” şeklindeki genel kuralımız, “*istisnasız ve özel durumsuz bir genel kural*” olarak varlığını aynen muhafaza etmektedir.

İkinci ihtimale göre de ; yine aynen, “*bütün bid'atlerin sapıklık olduğu*” şeklindeki genel hüküm -tıpkı birinci ihtimalde olduğu gibi- “*istisnasız ve özel durumsuz*” olarak geçerliliğini korumakta ve değişmemektedir. Çünkü her iki durumda da “*genel kural*” in; “*özel durumsuzluk*” ve “*istisnasızlık*” özelliği devam etmektedir. Aksi halde, eğer “*bir davranışın güzel olduğu*” sabit ise, o zaman o davranışın, “*genel kuralın dışında tutulmuş özel bir durum*” olması gerekir. Böyle olunca da, “*o davranışın özel durum olduğu*” na dair “*özel bir delil*” in gösterilmesi icap eder. Şayet böyle bir delil gösterilirse, işte o takdirde “*genel kuralın yasaklayıcı niteliğine rağmen, bu yasak kapsamının*

dışında kalan bir istisnanın varlığı” meydana çıkmış ve bu “yenilik” e verilen “bid’at” hükmü ortadan kalkmış olur. Yalnız burada hemen şunu vurgulamakta da fayda vardır : Sözü edilen “istisna edici delil” veya “belge” yahut “akıl yürütme” “Kur’ân Sünnet ve icma-i ümmet kaynaklı” olmalıdır. Zira, “bazı beldelerin âdetleri, kimi alimlerin veya belirli halk kesimlerinin görüşlerine dayanan mesnetler” hiçbir zaman, “Resûlüllah’ın sözüne alternatif olabilecek kaynak” niteliğinde delil olamazlar. Dolayısıyla bunlar “istisna edici delil” olarak da kabul edilemezler.⁶⁹

İbn Teymiyye, açıklamalarına şu şekilde devam etmektedir :

“Bid’atlerin güzel ve çirkine ayrıldıkları” farz edilse bile, bu durum yine hadîsin bildirdiği “her bid’at sapıklıktır.” genel ilkesine aykırı düşmez. Olsa olsa burada, “güzel olduğu sabit olan herhangi bir yeniliğin (bid’atin), genel kavramın hükmünden istisna edildiği ve ayrı tutulduğuna dair bir delilin bulunduğu” ancak söylenilebilir. Çünkü, “her bid’atin sapık olduğu” temel ilkesi, hiç bir zaman değişmeyen temel bir kuraldır. Tabi ki bu izah, “güzel olduğu nasslarda kesin olarak ortaya konmuş bid’at nitelikli davranışlar” için geçerlidir. Yoksa “güzel oldukları sanıldığı halde, güzellikleri açık bir şekilde ispat edilemeyen” veya “güzel veya irkinleri müsavî olan davranışlar” için yukarıdaki izahlar cevap olamazlar. Şu halde, eğer “söz konusu davranışın güzel olduğu”, “kesin deliller” ile ispatlanmazsa, o zaman bu davranışın “genel bid’at kapsamının içinde olduğu” mütâlaa edilmeli ve hadîsin “genel anlam ifade eden delil” olma niteliği göz ardı edilmemelidir.⁷⁰

⁶⁹ İbn Teymiyye, *İktizâ*, s. 271.

⁷⁰ İbn Teymiyye, *İktizâ*, s. 274.

Şu halde İbn Teymiyye bu açıklamalarıyla, “gerçekten bid'at hüviyetine sahip olan her bid'atin istisnasız sapıklık olduğu” ve “güzel olduğu iddia edilebilecek şeylerin ya zaten bid'at sayılamayacağı veya o şey hakkında var olan hususi bir delil yüzünden, genel kavramdan ayırıcı istisnâî bir durumun bulunduğu” hakikatine dikkatleri çekmek istemektedir.

Yine ona göre bu hususta çok önemli bir gerçek daha vardır ve bu gerçek, sürekli olarak gözlerden kaçırılmağa çalışılmaktadır. Ona, bu hususta dikkat edilmesi gereken ikinci önemli hususu şöyle açıklamaya çalışır :

“Her bid'at sapıklıktır.” şeklindeki genel kaideyi, “genellik vasfı”ndan soyutlayarak, “her bid'at sapıklık değildir.” şeklinde değiştirmek, normal bir tavır değildir. Çünkü bu şekildeki bir “ters döndürme” normal bir tevilden daha ziyade, Peygamber Efendimiz'e karşı çıkmadan başka bir anlama gelmemektedir.⁷¹ Çünkü böyle bir tevil, normal tevil sınırlarını zorlayan ve “belge saptırmasr” niteliği taşıyan bir özellik arz etmektedir.⁷²

İbn Teymiyye, *İktizâü's-Sırâti'l-Müstakîm* isimli eserinde bu “ters döndürme” nin mahzurları üzerinde uzunca durur ve bu mahzurları beş madde halinde ortaya koymağa çalışır.⁷³

İbn Teymiyye ayrıca, terâvih namazının cemaat ile kılınışı hakkında Hz. Ömer'in söylemiş olduğu “ne güzel bid'at bu!”⁷⁴ sözünü delil getirerek “her bid'atin sapıklık olmadığı” nı savunanlara karşı da

⁷¹ İbn Teymiyye, *İktizâ*, s. 274.

⁷² İbn Teymiyye, *İktizâ*, s 272-273.

⁷³ İbn Teymiyye, *İktizâ*, s 272-273.

⁷⁴ el-Buhârî, Terâvih, bab : 2, hadis no: 1906.

şu cevabı vermektedir. :

“Hz. Ömer'in sözlerinin delil niteliği taşıdığı” iddiasında bulunan bu insanlar, bir yandan onun sözlerine sarılırken, öbür yandan da, **“onun sözlerinin hadîsle çatışmaları halinde bu niteliklerini yitirecekleri”** ni iddia ederler Onların bu tutumları da göstermektedir ki, Hz. Ömer'in sözüne dayanarak hadîse karşı çıkılmaz. Belki, Hz. Ömer'in bu sözüne dayanılarak hadîsin genel ifadesi sınırlandırılabilir ve **“sadece belirli bir bid'atin güzel olduğu”** belki söylenebilir. Bunun ötesinde yapılacak bir şey yoktur.⁷⁵ Kaldı ki, Hz. Ömer'in bu sözü de, **dinî anlam değil, sözlük anlam kast edilerek söylenmiş bir sözdür.**⁷⁶

Öte yandan İbn Teymiyye, **“her bid'at sapıklıktır.”** hadîsinden, **“sadece dinî anlamda yasaklanan şeylerin bid'at olduğu”** hükmünü çıkaranlara da şu cevabı vermektedir:

Hadiste bulunan **“yerme”** anlamının sadece **“özel yasaklanmış bid'atler”** için olduğunu söylemek, bir başka ifadeyle, bid'atle ilgili hadisten, **“yalnızca özel yasaklanmış bid'atler”** in kastedildiğini ileri sürmek asla câiz değildir. Çünkü böyle bir yorumun altında **“hadîsin hükmünü ortadan kaldırma”** yatmaktadır. Zira eğer hadiste, **“muayyen”** olan bir küfür, bir isyan veya bir fıkı yasaklanmışsa, bu yasaklamada konu ister bid'at olsun ister olmasın, **“önceden mubah iken daha sonradan haram kılınmış bir şey”** in var olduğunu anlamamız gerekir. Buna ilaveten ister Peygamber zamanında işlenmiş

⁷⁵ Yani İbn Teymiyye burada açıkça şunu demek istiyor : Onların tutumu bile bize göstermektedir ki, ortada açık ve net olarak duran hadîsin hükmü varken, sahaben sözüyle bile olsa, hadîsin hükmü ortadan kaldırılamaz ve bu söze dayanılarak **“her bid'at sapıklık değildir.”** diye bir sonuç çıkarılamaz.

⁷⁶ İbn Teymiyye, İktizâ, s. 275-276.

olsun ister olmasın, “*dinde özel yasaklanan şeyler*” in dışında “*münker*” (kötülük) in olmadığı şayet iddia ediliyorsa, ya da “*sırf yasaklanan şeyler*” bid'at ise, o zaman bid'at mefhumunun hiçbir önemi, hiçbir özel etkinliği kalmaz. Yani, ne varlığı bir davranışın kötü olduğunu ve ne de yokluğu bir hareketin güzel olduğunu gösterir.⁷⁷

İbn Teymiyye'nin bu satırlarda vurgulamak istediği düşünce şudur : Her “*bid'atin nehyedilmiş şey olduğu*” kesindir, ama -sizin ifade ettiğiniz- “*sadece özel nehyedilmiş şeyin bid'at olduğu*” kesin değildir. Zira, olabilir ki, bu ikinci kategoride ifade edilen şeyler, bid'atten de öte, küfür, fık ve günah cinsinden şeyler olabilir. Şimdi bu durumda, “*mademki küfür-fık gibi şeyler, özel nehyedilmiş şeylerdir, öyleyse sadece bunlar bid'attir*” denilebilir mi ? Elbette ki denilemez. Öyleyse, her “*özel yasaklanan şeyin bid'at olduğu*” na kolayca hükmedilememektedir. Hal böyle olunca da, bunların birbirine karıştırılmamasına büyük ihtimam gösterilmesi gerekmektedir.

İbn Teymiyye'nin bu görüşüne aynen **Hayreddin Karaman** da katılmaktadır.⁷⁸

Şu halde, birinci gurupta yer alan bu kişilerin ifadelerinden özetle şu neticeyi çıkarabiliriz :

Bid'atlerin tümü reddedilmiştir, Çünkü, hepsi çirkindir, sapıklıktır güzel değildir. Hal böyle olunca da hiçbirinde hidâyete götürücülük özelliği yoktur. Yani en kısa ifadeyle, bid'atlerin tümü reddedilmiştir.

⁷⁷ İbn Teymiyye, *İktizâ*, s. 272.

⁷⁸ Karaman, Hayreddin, *İslâm Işığında Günün Meseleleri*, Nesil Yayınları, İstanbul 1987, II, 259.

3. 2. "Her Bid'atin Sapıklık Olmadığı" nı Savunanların İddiaları:

Yukarıdaki iddiaların aksine bu tavırda olanlar, "her bid'atin sapıklık olmadığını, sadece dinî manadaki bid'atlerin kötü bid'at olduğunu, bu konudaki hadîsin ise hususileştirilmiş bir ifade olduğunu" söyleyerek "bazı bid'atlerin güzel olduğunu" iddia etmişlerdir. Yani, bu grupta yer alan kişiler, "bid'ati geniş kapsamlı tarif eden kişiler" dir.

Birinci grupta yer alanların aksi istikamette düşünen bu kişilere göre :

Bu hadîste, "hususileştirilmiş, umum bir ifade" bulunmaktadır ve "bid'atlerin tümünün değil çoğunun sapıklık olduğu" vurgulamaktadır. Nitekim, bu hususa, Hz. Ömer'in "ne güzel bid'at bu!" sözü de delâlet etmekte ve bu görüşü desteklemektedir.⁷⁹ Zira her bid'at nehyedilmemiştir. Nehyedilen bid'at, "sabit bir sünnetin zıddı olan ve illeti devam etmekte olan herhangi bir dinî hükmü ortadan kaldıran bid'at" tir. Hatta sebeplerin değişmesiyle bazı hallerde bid'at vacip bile olabilmektedir.⁸⁰ Bundan dolayı, "sapıklığa götüren bid'at" yalnızca "dinî anlamdaki bid'at" olmakta ⁸¹ ve her bid'at sapıklıkla vasıflandırılmamaktadır. ⁸² Öyleyse, eğer "yenilikler, dinî bir asla dayanıyorsa" bunlar asla yerilmezler. Fakat burada hemen şu hususun da hatırlatılmasında fayda vardır. "Yeniliklerin, dinin tamamlayıcıları

⁷⁹ en-Neseî, Kitâbü Salâti'l-İdeyn, bab : 2 ; en-Nevevî, Muhyiddin, Şerhu Müslim (Sahîh-i Müslim'in hâmişinde), VI, 154.

⁸⁰ el-Gazâlî, İhyâ, II, 3.

⁸¹ İbn Hacer el-Heytemî, el-Fetâva'l-Hadisyye, s. 281.

⁸² İbn 'Asâkir, Ebü'l- Kâsım, Tebyînü Kizbi'l-Müfterî, 4. bs., Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1991, s. 97.

olduğu vehmine kapılmamak gerekir. Zira böyle bir inanç, **“dinin noksan olduğuna inanma”** sonucunu doğur. Bu ise, çok sakıncalı durumların ortaya çıkması demektir.⁸³

Şu halde bu grupta olanlar, **“dinde ortaya çıkan kötü bid'at”** ifadesinden kastın **“Sahâbe, Tâbi'în ve Etbâ'ü't-Tâbi'în devrinden sonra ortaya çıkan ve onların prensip ve metotlarına aykırı olan yenilikler”** olduğunu, zira, Resûlullah'ın hayatında âşinâ olunmayan bir şey ile Ashap karşılaştıklarında, bu şey ister az ister çok, ister büyük ister küçük olsun, hiç bir ayırım gözetmeksizin tümüne engel olduklarını, hatta, daha sonra onları takip eden Tâbi'în ve Etbâ'ü't-Tâbi'în neslinin de aynı anlayışı devam ettirdiklerini, dolayısıyla onların **“şiddetle reddettikleri her türlü yenilikler”** in bid'at olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaya çalışmışlardır. Fakat bu grupta olanlara göre, Resûlullah devrinde olmayıp sonradan ortaya konan **“dinî ilimlerin tedvinî”** gibi birtakım yenilikleri kabul etmek ve bu gibi faydalı ilimlerinin tahsiliyle meşgul olmak, hiç bir zaman bu nevi bid'atlerden sayılmamalıdır.⁸⁴

Bu görüşte olanlar, belki de, her yeniliği **“sapık bid'at”** alanına dahil etmenin, **“dinî delillere dayalı olan İslâm teşri sistemi”** nin ilerleme ve gelişmesinde karışıklığa yol açacağını, bundan dolayı da, **“dinî anlamdaki bid'atler”** ile, **“sözlük anlamdaki bid'atler”** in farkını ortaya koymanın ve **“dinî anlamdaki bid'atler”** in sınırlarını iyi çizmeni gerekli olduğuna inanmaktaydılar.⁸⁵

Gerçekten de böyle bir endişe, İslâm bilginlerini yıllarca meşgul

⁸³ İbnü'l-Cevzî, a .g .e., s. 25.

⁸⁴ el-Leknevî, a. g. e., s. 28-29.

⁸⁵ Bu hususla ilgili olarak bkz. er-Rezvy, a. g. m., s. 3.

etmiş ve neticede onları **“her iki anlamdaki bid'atlerin tam manasıyla birbirinden ayırt edilmesi”** hususunda tafsilatlı tarifler ortaya koymağa sevk etmiştir.⁸⁶ Nitekim bizler, ilk defa, İmam eş-Şâfi'î de bu manada **“bid'atlerin fikhî planda “güzel” (hasene) ve “çirkin” (Seyyie) e taksim edilişi”** ni, gözlemlemekteyiz. İmâm eş-Şâfi'î bid'atleri böyle bir ayırma tâbi tutmakla **“İslâm cemiyetinde Hz. Peygamber devrinde olmayıp ta sonradan ortaya çıkan birtakım yeni ve faydalı gelişmeler”** i engelleyen bid'at fikrine, daha yumuşak bir anlayış getirme sürecini başlatmıştır. Onun böyle bir sınıflandırmaya gitmesine muhtemelen, **“Hz. Ömer'in uygulamaları”** çok büyük bir rol oynamıştı. Böylece İmâm eş-Şâfi'î bid'atleri ikiye ayırırken, ilk defa **“kabih bid'at”** in ölçüsünü de vermiş ve bid'at tâbirinin sınırını da oldukça belirginleştirmiş oluyordu.⁸⁷

Bid'atleri bu şekilde güzel ve çirkine ayırma geleneği (yukarıda tarifler bölümünde de izah edildiği gibi) İmâm eş-Şâfi'î'den sonra devam edip gitti ve birçok alim, bu geleneği daha da sistematize ederek geliştirdi. Hatta daha sonraları, İbn Receb el-Hanbelî, bid'atleri ikiye ayırmakla da yetinmeyip, **“fıkıh ölçülerine göre beşe”** ayırdı ve **“bid'atin vacip, mendûp, mubâh, mekruh ve haramının olabileceği”** tezini ortaya koydu.⁸⁸ Böylece, **“bid'at olan şeyler”** ile **“bid'at olmayan şeyler”** birbirinden ayırt edilerek, bid'at hakkında gitgide daha kapsamlı ve derli toplu tarifler ortaya çıkmış oldu.

İmâm eş-Şâfi'î ile başlayıp, İbn Receb el-Hanbelî ile gelişme sürecine giren bu **“ikili”** veya **“beşli taksimât”** anlayışı, tek bir

⁸⁶ er-Rezv, a. g. yer.

⁸⁷ Şimşek, a.g.m., s. 119.

⁸⁸ İbn Receb, a. g. e., s. 265, 309.

düşünmeden kaynaklanıyordu ve o da : **“Her yenilik, yerilen bid'at değildir, her bid'at de sapıklık olamaz”** düşüncesiydi. Bu düşüncede olanlara göre, *aslında hadîste kastedilen şey de budur. Zira hadîs, “hususileştirilmiş umum bir ifade” dir ve “çoğu bid'atler (yenilikler) sapıklıktır” anlamını taşımaktadır. Öyleyse, her bid'at (yenilik) sapıklık olarak kabul edilemeyince, onların “bir kısmını iyi ve hidâyete götürücü, diğer bir kısmının ise kötü ve sapıklığa sürükleyici” olması gerekir. Hatta, öyle bid'atler (yenilikler) vardır ki, bunlar daha önceki devirlerde bid'at addedilmelerine rağmen, zamanla bazı nedenler ve sebepler vasıflarını değiştirerek onları vâcibe dönüştürebilmektedir.*⁸⁹

“Bid'atlerin tümünün sapıklık sayılmasının çok yanlış bir anlayış olduğunu, fakat bunun yanında yerilen bid'atler (yenilikler) in de bulunduğu” nu iddia edenler, “yerilen bid'atler” için her devirde farklı vasıflar ortaya koymuşlardır. Bunların hepsini burada saymanın gereği yoktur. Lakin tümünde bulunan ortak vasıflar kısaca ifade edilebilir. Bu vasıfları özetle şöyle sıralayabiliriz :

1. “Din ilkelerinden birine ters düşme” ya da “dinin gerçekleşmesini istediği şeylerden olmama” veya “genel ya da özel delil ile tespit edilememe”,⁹⁰

2. Dini getiren Hz. Muhammed tarafından, ne sözle, ne fiil ile ve ne de herhangi bir işaretle onaylanmamış olma,

3. Sahâbe, Tâbi'în ve Etbâ'ü't-Tâbi'în'in prensip ve metotlarına aykırı olma,

⁸⁹ Juynboll, G. H. A, “On the Chronology of the Concepts Fitna and Bid'a”, *Jerusalem*, c.V (Jerusalem, 1984), s.309.

⁹⁰ Havvâ, a. g. e., VII, 495-496.

4. Dünyevi alanda değil, sadece dinî alanda olma,⁹¹
5. Dinde ziyadelik, noksanlık, tebdil, tahrif özelliği taşıma,⁹²
6. **Râsîhûn** ⁹³ denilen alimlerin reddini gerektiren özellikler taşıma,
7. Sözlük değil, dinî anlamda olma,⁹⁴
8. Gerek âdetlerde ve gerekse ibadetlerde, dinden tamamen farklı bir yol takip edildiği halde, takip edilen bu yolu dinden bir parçaymış gibi gösterilme,⁹⁵ ve dinî bir zorunluluk gibi telakkî edilme,⁹⁶
9. **Mesâlih-i Mürsele** ⁹⁷ cinsinden olmama.⁹⁸

⁹¹ el-Leknevî, a. g. e., s. 28-31 ; Demirci, Ahmet, "Bidatçılık", *Erciyes Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, sy. 5 (1988), s. 71 ; 'Atıyye, a. g. e., s. 171.

⁹² eş-Şîrbâsî, Ahmed, "es-Sünne ve'l-Bid'a", *Mecelletü'l-Ezher*, c. 28, sy.10 (Kahire, 1957), s. 913-914.

⁹³ **Râsîhûn** : Yakînî ve kat'î delillerle Allah'ın zât ve sıfatlarını bilen, Kur'an'ın bir müteşâbih âyetini görüp kat'î delil de Allah'ın muradının, o âyetin zahirî manası olmadığına delâlet edince, Allah'ın muradının âyetin zahirî manasından başka olduğunu, âyetin zahirî manasının bırakılmasının, Kur'an'ın sıhhatini tenkît etmede bir şüphe teşkil etmeyeceğini kesinkes anlayan, eğilmediği gibi eğrilikten de hoşlanmayan, ilim yolunda kuvvetli bildikleriyle bilmediği şeyleri, halletmeğe kudreti yeten ilim erbabı kimselerdir (Bkz. er-Râzî, Muhammed b Ömer b Hüseyin, *Tefsîr-i Kebîr / Mefâtihu'l-Gayb*, trc. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988-1995, VI, 162 ; Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dili Kur'an Dili*, Diyânet, İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1935-1939, II, 1044.

⁹⁴ eş-Şerkâvî, Muhammed, "Advâ 'alâ Mefhûmî'l-Bid'a", *Mecelletü'l-Ezher*, c. 46, sy. 8 (Kahire, 1974), s. 823-824.

⁹⁵ eş-Şâtîbî, *İtisâm*, s. 28.

⁹⁶ Masud, a. g. m., s. 65.

⁹⁷ **Mesâlih-i Mürsele** : Ne din koyucusu tarafından hüküm olarak ortaya konan, ne de herhangi dinî bir delille delillendirilemeyen, fakat tümevarım metoduyla dinin maksatları göz önünde bulundurularak fakihler tarafından insanların zarûrî ihtiyacı ve güzel buldukları alanlarda onların faydaları için ortaya konan hükümlerdir (Bkz. Şâkir el-Hanbelî, *Usûlü'l-Fikhi'l-İslâmî*, Matba'atü'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Suriye, 1948, s. 28 ; Hallâf, 'Abdülvehhâb, *İlmi Usûlü'l-Fikh*, 9. bs., Dârü'l-İlm, Kuveyt, 1970, s. 84.

İkinci tavrı benimseyen İslâm bilginlerine göre, işte bu vasıflar, **“sonradan çıkan yenilikler”** e **“kötü”** ve **“çirkin”** özelliği kazandırmakta ve onların **“yerilmiş bid'at / bid'at-i mezmûme”** olmalarına sebep olmaktadır. Öyleyse, **“her yenilik bid'at olarak telakkî edilmez ve hemen reddedilemez.”** Bu hususta bid'at değerlendirmesinde bulunulurken, hem **“zaman”** hem de **“yeniliklerin iyi yahut kabul edilemez yönleri”** dikkate alınmalıdır. Bu hususları dikkate almadan **“bid'at diyerek her yeniliği körü körüne reddetmek”** gelişime ve ilerlemeye engel olmak demektir.⁹⁹

4) SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Her iki grubun iddiaları ve delilleri iyice incelenecek olursa, aslında iki grubun görüşlerinde farklılığın olmadığı ve sözü ne kadar uzatılırsa uzatsınlar her ikisinin ifadelerinden nihâî olarak, **“sözlük anlamdaki bid'atin bid'at olmadığı, yalnızca dinî anlamdaki bid'atin bid'at ve sapıklığı olduğu, bundan ötürü de her yeniliğe karşı çıkılmaması gerektiği”** neticesine ulaşıldığı ve aralarında görüntüde varmış gibi gözükken anlaşmazlığın, sadece lafızsal anlaşmazlıktan başka bir şey olmadığı görülebilir.

Elbette ki her fikir ve ideolojide olduğu gibi bu mevzuda da aşırıya kaçmış olanlar olabilir. Fakat burada kanaatimizce yanlışlık bu tartışmanın temelinde yatmakta ve **“her yeniliğe bid'at isminin verilmesi”** inde ilk yanlışlık ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bid'atin güzeli ve çirkinini olmamalıdır. Nitekim, Resûlullah tarafından da böyle bir ayırım, ortaya konmamıştır. Zira, Resûlullah, konu ile ilgili hadîste meseleyi izah ederken, **“küllü”** ifâdesini kullanmış, bununla, **“bütün**

⁹⁸ eş-Şerkâvî, a. g. m., s. 825-828.

⁹⁹ Rispler, a. g. m., s. 320.

bid'atlerin dalâlet olduğu" nu vurgulamağa çalışmıştır. Fakat, hadîs bu kadar net ve açık olmasına rağmen, daha sonraki nesiller, meseleyi içinden çıkılmaz hale getirmişlerdir. Bunun sebeplerini bir kaç madde ile şöyle ifâde edebiliriz :

İlk başta onlar, Resûlüllah'ın bu hadîste bid'atten neyi kastettiğini her halde tam kavrayamamışlar, bunun netfesinde, hadiste zikredilen "**bid'at**" i kelimenin sözlük anlamından hareketle, "**sonradan icat edilen her şey**" şeklinde gösterme yanlışlığına düşmüşlerdi. Onlara göre, Resûlüllah, "**her bid'at dalâlettir**" ifâdesini buyururken sanki, "**her yenilik dalâlettir**" manasını kastetmekteydi. Halbuki, Resûlüllah'ın böyle bir şeyi kastetmiş olmasının imkan ve ihtimali yoktur.

İkinci olarak, içine düşülen bu yanlışlık, daha sonra onları kademe kademe hatalara sürüklemeye ve içinden çıkılmaz durumlara itmeye başlamıştı. Şöyle ki, bu yanlış anlayıştan dolayı onlar, çok zor durumlara ve ikilemlere düşmüşler, düştükleri bu zor durumdan kendilerini kurtarmak için, bu sefer de yeni birtakım izahlara ve sunî zorlamalara ihtiyaç hissetmişler, ama getirdikleri yorumlar ve ortaya koydukları izahlarla onlar, daha da sıkıntı ve çelişkilere düşmüşlerdir. Zira, her "**yeni şey**" e lügat manası itibariyle "**bid'at**" ismini vermekle iş bitmemiş, "**zamanın ilerlemesi sonucu ortaya çıkan yeni şeyler**" konusunda sıkıntıya düşmüşlerdi. O zaman bu yeni şeylere de **bid'at** olarak mı bakmak lâzımdı. ? Yoksa bunlar bid'at değil miydi?

Üçüncü olarak, bid'at mefhumunu yanlış anlayıp da onun **lügat anlamına** takılıp kalanlar, içine düştükleri "**zamanın ilerlemesiyle meydana gelen yenilikler**" e de "**bid'at**" ismini verdiler ve büyük bir açmazla karşı karşıya geldiler : Ya bunları **bid'at** diye reddetmek veya **bid'ati reddeden hadîslerle bu tür yeniliklerin arasını**

bağdaştırmak. Birinci şıktaki ihtimalin yapılması doğru olmayınca, ikinci şıktaki ihtimal üzerinde çalışmak gerekiyordu. Yâni, “**hadîsler ile yeniliklerin arasını uzlaştırmak**” lâzımdı.

Dördüncü olarak Hadîsler ile yeniliklerin arasını uzlaştırmak da kolay bir iş değildi. Zira böyle bir uzlaştırmada bu sefer de hadîs üzerinde yorum, te’vîl ve akıl yürütme yapmak gerekiyordu. Öyle ki, hadîsin hükmünün gevşetilmesi ve yeni birtakım ıstılah ve kavramların icat edilmesi gerekiyordu. Zira, bu husustaki “**hadîslerin tümünü yeniliklere uyumlu hâle getirmek**” lâzımdı.

Beşinci olarak Yeni ıstılah ve kavramların icat edilmesinde çok enteresan durumlar ortaya çıktı. Zira hadiste şiddetle yerilen ve “**sapıklık**” olarak ümmete sunulan “**bid’at**” kavramına, **vâcip hasen müstehap-mendûp, mubâh, helâl, mekrûh, harâm, hakîkî, mecâzî, izâfî, cüzî, küllî, büyük, küçük** gibi birtakım güzelleştirici vasıflar ekleniyor ve adeta “**vâcip sapıklık**”, “**güzel sapıklık**”, “**tercih edilen sapıklık**”, “**helâl sapıklık**”, “**mekrûh sapıklık**”, “**harâm sapıklık**”, “**hakîkî sapıklık**”, “**mecâzî sapıklık**”, “**izâfî sapıklık**”, “**cüzî sapıklık**”, “**küllî sapıklık**”, “**büyük sapıklık**”, “**küçük sapıklık**” dercesine ulaşan garabetler ortaya çıkıyordu. Halbuki, bid’atle ilgili bu garip vasıflar, ne naslarda, ne de Sahâbe ve Selef’in sözlerinde vardı. Hatta bırakın buraları, bu sözlerin, sıradan insanların mantığında bile bir izahı yoktu. Zira, bu ıstılahların, başta hadîsin genel mantığına aykırı olması bir tarafa, bid’at mefhumu ile de son derece gülünç terkipler ortaya çıkarıyordu. Özellikle **vâcip** mefhumunun, **bid’at** mefhumuna sıfat olması, bunların en gülüncünü teşkil etmekteydi. Zira, **vâcip**, mutlak yapılması gereken şey iken, **bid’at** ise bunun tam tersidir ve ikisi arasında tam bir çelişki vardır. **Vâcibin olduğu yerde bid’at, bid’atin olduğu yerde vâcip bulunamaz.**

Fakat, kaynaklara baktığımızda, bu manada pek çok **“bid’at taksimatı”** na rastlamaktayız. Bid’at konusunda yazılan eserler eğer incelenecek olursa, büyük bir çoğunluğunda, pek çok meselenin yanında, bid’at taksimatına da yer verilerek, bid’atin, enine boyuna bölümlere ayrıldığına ve **“bid’at-i vâcibe”**, **“bid’at-i mendûbe”**, **“bid’at-i izâfiye”**, **“bid’at-i hakîkiye”**, **“bid’at-i hasene”** gibi pek çok zoraki ve komik terimlerin üretildiğine rastlanılabilir.

Halbuki, eğer hadîs yanlış yorumlanmasa ve bütün yeniliklere bid’at ismi konulmasaydı, bu tür zorâkîliklere ve zorlamalara hiç gerek kalmayacaktı. Yani daha açık bir ifadeyle, **“hadîste geçen bid’at mefhumu, lügat anlamında ele alınıp geniş kapsamlı düşünülmesi ve lügat anlamdaki bid’ate dinî hüküm yüklenerek, dinin aslî çehresini değiştirmeyen ve dinî naslara aykırı olmayan dünyevî alandaki yeniliklere, bid’at ismi konulmasa, ve sadece bir yenilik gözüyle bakılarak bunlar üzerinde durulmasaydı**, kanâatime göre, bu kadar izahlara ve zorluklara gerek kalmayacaktı. Çünkü lügat anlamında her yeni şeye bid’at denilebilir, ama bu, sâdece bir isimlendirmeden öteye bir şey değildir. Zira, bir şeye **bid’at** hükmünü vermek için, onun **dinî anlamda bid’at** olması lâzımdır. Yoksa her yeni şeye dinî anlamda bid’at denmez. Eğer denirse, işte bu tür zorluklar ortaya çıkar. Çünkü, **“bid’atten kast olunan şey” dine bir şey ekleme veya çıkarma yapmak suretiyle, dindenmiş gibi gösterilen şeyler** dir.

Fakat burada şu hususun da altını çizmemiz gerekmektedir ki, bizim vurgulamağa çalıştığımız bu husus olmasaydı da her yeniliğe bid’at ismi takılmasaydı, belki de bütün bu tartışmalar olmayacak ve bu kadar ihtilâflar çıkmayacaktı. Ama meseleye sadece bir **“beyin jimnastiği”** açısından bakılırsa bu tartışmaların faydalı olduğu

söylenbilir. Fakat işin bu boyutu bir tarafa bırakılacak olursa, her iki anlayışta da aşırıya kaçmamanın ve mutedil bir yol izlemenin, en güvenilir bir yol olduğu aşikardır. Her iki grubun da kendine göre kuvvetli delilleri olabilir, ama, herhangi bir şeyin **“kesinlikle bid'at olduğu”** nu söylemenin öyle kolay bir şey olmadığı da açık bir şekilde görülmektedir. Zira, **“daha önceden yokken sonradan meydana çıkmış bir şeyin bid'at olup olması”** tartışması bir tarafa, öyle şeyler vardır ki, **önceleri câizken sonraki devirlerde bid'at kategorisine girmiş**, hatta daha önceden bid'at olan bazı şeyler ise, **“dinsizlik ve politik bir problem”** olmaktan uzak tutulduklarında, zaman içindeki normlarla veya birtakım yeni ihtiyaçlarla zenginleştirildiklerinden dolayı o bid'atlar, **bid'at olma vasfını yitirmişlerdir**. Meselâ, **birtakım politik ihtiraslar nedeniyle tarihte yapılan bazı itikadî bid'at tariflerinin, bugün artık mezhepler tarihi kaynaklarında bilgi yığını olarak kaldığı**, hatta, bazı neden ve sebeplerle, daha önceleri bid'at sayılan birtakım şeylerin zamanla bid'at vasfını kaybedip vacip olarak değerlendirildiğinin kaynaklarda yazılı olduğu veya aslında hiç de bid'at değilken ve yapılması mubah iken, ya ihtiyaç hissedilmeme veya birtakım malî sıkıntılara maruz kalma ya da daha önemli şeylere meşgul olma gibi zamanın şartlarının vermiş olduğu mecburiyetlerden ötürü **“ilk devirlerde dahi yapılamayan şeyler”**, bunlara örnek olarak zikredilebilir.

Şu halde, **bid'at hususunda tüm bu söylenenler iyi değerlendirilmeli, her yenilik hakkında kesin hüküm verilmemeli, karşımıza çıkan yeniliklere dar çerçeveden bakarak onları tek bir şablona oturtmamalı, onları değişik açılardan değerlendirmeye tâbi tutmalıyız**. Çünkü **“yenilik”** denilen şeyler birer **“salt fenomen”** dirler. **Bunlar, yere, zamana, duruma, niyete, nasıl olduklarına, nasıl**

kullanıldıklarına, ne için kullanıldıklarına ve ne amaca hizmet ettiklerine göre değişiklik arz ederler. Zira, hiçbir şey, “mutlak iyi” veya “mutlak kötü” değildir. Bir şey çoğu açılardan zararlı olduğu gibi, bazı açılardan da faydalı olabilir, veya bunun tersi de geçerli olabilir. Bu husus gerek kelim ilminde “hüsün-kubuh” konularında, gerek fıkıh usulünde “emir-nehı” konularında ve gerekse, felsefede “finalizm” konusunda uzunca tartışmalara neden olmuş bir husustur.

Söz bu noktaya gelmişken, son olarak şu hususun da altını çizmede fayda mülâhaza etmekteyiz. Hakîkaten, insanları diğer hususlarda olduğu gibi, bid'at hususunda aydınlatma hususunda da alimlerin mesuliyeti çok büyüktür ve bu mesuliyeti onlara din yüklemiştir. Çünkü, zaman geçtikçe ortaya çıkan kötülüklerin, ahlâksızlıkların ve **cehâletten meydana gelen dinden sapmaların** karşısında, ilk sorumlu tutulması gereken kesim, şüphesiz ki ilim ehli kişiler olmaktadır. Nitekim bir hadîs-i şerifte Resûlüllah : ***“Her kim bir kötülüğün zuhurunu görürse onu eliyle kaldırmaya çalışsın. Buna gücü yetmiyorsa, diliyle, ona da gücü yetmiyorsa kalbiyle buğz etsin. Bu ise îmânın en zayıf noktasıdır.”***¹⁰⁰ buyurarak, yöneticilerin işi olan “el ile müdahale” den hemen sonra, “dil ile yapılan mücadele” yi emretmektedir. Dil ile yapılan mücadele ise, yalnızca ilim ehli kişilere mahsus bir iştir ve bu hadiste zikredilen “dil ile mücadele” onların bu konudaki mesuliyetini ortaya koymaktadır. Yine bir başka hadîste Resûlüllah : ***“Allahü Te'âlâ, ilim ehli kişilerin varlığını ortadan kaldırmayınca, kullarının arasından ilmi ortadan kaldırmaz. Hatta ilim ehli kişilerin sayısı tamamen yok derecesine indikten sonra, durum öyle bir hal alır ki, insanlar bazı cahil kişileri kendilerine***

¹⁰⁰ Müslim, İman, 78.

idareci olarak tayin ederler ve onlardan dinî konularda fetvâ isterler. Onlarda bu fetvâlara ilimsiz olarak cevap verirler. Derken hem kendileri sapar, hem de etrafındakileri saptırırlar." buyurmaktadır.¹⁰¹ Öyleyse, bid'atlerin karşısına dikilecek olanlar da, sadece ilim ehli kişilerdir. Onların ortadan kalkması, bid'atçilerin cesaretlenmesine fırsat verir ve bid'atlerin yayılmasına zemîn hazırlar. Bu nedenle, alimlerin omuzlarında çok ağır yük bulunmaktadır.

Kanaatimize göre, eğer bir cemiyette bid'atler yaygınsa, sadece bu topluluk kınanamaz. Çünkü avam halkın dinî alanda bilgisi bulunmadığından dolayı, kendi yaptıkları şeylerin doğru veya yanlış olduğunu kontrol etme özellikleri bulunmayabilir. Nitekim onlar, yaptıkları şeylerin her zaman güzel olduğunu zannederler. Burada asıl kınanması gerekli olan zümre bilginlerdir. Çünkü bunlar, mensubu buldukları toplumu, başta dinî alanda olmak üzere, bütün alanlarda aydınlatmağa gücü yeten ve mükellef olan insanlardır. Lakin bu bilginlerde, insanları dinî konularda aydınlatmaz ve onlara doğru yolu göstermede öncülük etmezlerse, işte o zaman, ne kötülüklerin ne de bid'atlerin önü alınamaz. Nitekim, bir vakit **Ahmed b. Hanbel'e**, bu tür ilim erbabından söz edildiğinde, yüzünü ekşiterek şöyle demişti : *"İlim ehli geçinen bu şahıslar, ortaya koydukları bu tavırlarından dolayı er geç üzerlerine hak ettikleri belâları gelecektir. Çünkü onlar, Peygamber'in izini bırakmış, kendi ortaya koydukları şeyleri benimsemişlerdir."* Ahmed b. Hanbel'in de işaret ettiği bu tür ilim ehli kişiler, gerçekten buldukları toplum için felâket kaynağıdır. Çünkü onlar, hem toplumun kötülüklerine göz yumarak onların helâklerine sebep olurlar, hem de ilimleriyle amel etmediklerinden dolayı, Allahü

¹⁰¹ el-Buhârî, İlim, 34 ; Müslim, İlim, 13 ; et-Tirmizî, İlim, 5 ; İbn Mâce, Mukaddime, 8

Te'âlâ tarafından hazırlanmış olan dünyevî ve uhrevî azapları hak ederler. Bu nevi **“ilim ehli kişilerin yaptıkları şeyler”** artık **“insanlar için ölçü olma”** vasfını yitirmiştir. Zira, ilmiyle meşhur olmuş kişiler, fazîlet erbâbı olsalar da, böyle kişilerin yaptığı bir kötülük veya bir bid'at, mubâh olamaz. Çünkü hepimizce malumdur ki, **“alimlerin ve ibadet ehli de olsa, insanların yaptıkları şeyler”** ancak **“dine uygun oldukları müddetçe”** bizim için **“hüccet”** veya **“delil”** olabilirler. Aksi takdirde, sırf bir ilim adamı yapıyor diye, dinî bir esasa dayanmayan bir hareket veya davranış, kesinlikle mubâh olamaz. Bu durum değil ki bir alim, bir Sahâbe hakkında dahi geçerlidir.